

ВОЈИН ДИМИТРИЈЕВИЋ, ОКТОБАР 2012.



in memoriam | Vojin Dimitrijević 1932-2012

Beogradski centar za ljudska prava, 2012.

Fotografija: Goranka Matić



Ilustracija na koricama: Dušan Petričić, *Politika*, br. 35531, 7. oktobar 2012.

in memoriam | Vojin Dimitrijević 1932-2012

Uređivački odbor: Branka Dimitrijević, Branislava Anđelković Dimitrijević,
Branislav Dimitrijević, Vladimir Đerić, Marko Milanović,
Tatjana Papić, Vesna Petrović, Jelena Radojković, Borut Vild.

Izdavač

Beogradski centar za ljudska prava
Beogradska 54, Beograd
Tel/fax. (011) 308 5328, 344 7121
elektronska pošta: bgcentar@bgcentar.org.rs
www.bgcentar.org.rs

Za izdavača

dr Vesna Petrović

Korektura

Jasmina Alibegović

Grafičko oblikovanje

Borut Vild

Štampa

Dosije studio, Beograd

Tiraž

1000 primeraka

ISBN 978-86-7202-139-4

Sadržaj

7	Uvod	53	Tatjana Tagirov
11	Saopštenje Beogradskog centra za ljudska prava	56	Miljenko Dereta
	I	58	Ivan Čolović
13	Vesna Pešić		IV
17	Ivan Janković	63	Mihal Ramač 1
	II	64	Teofil Pančić
21	Jugoslav Ćosić	67	Mihal Ramač 2
22	Vesna Rakić-Vodinelić	69	Miljenko Jergović
26	Dragor Hiber		V
30	Saša Janković	73	Zoran Pajić
32	Milica Delević	75	Božo Bakotić
35	Dragan Đilas	76	Bojko Bučar
	III	77	Danilo Türk
37	Goran Svilanović	78	Ivo Josipović
40	Milutin Mitrović	79	Michael Davenport
42	Miloš Vasić	80	Laurent Stokvis
46	Borka Pavićević	81	Gianni Buquicchio
48	Olivija Rusovac	82	Glenn Bowman
50	Bojan Đurić		VI
		85	Zahvalnica

Vojin Dimitrijević, profesor međunarodnog prava i direktor Beogradskog centra za ljudska prava, umro je 5. oktobra 2012. Simbolika tog datuma već je u prvim reakcijama na njegovu iznenadnu smrt postala oznaka za svu tragičnost odlaska jednog od ljudi koji nikada nisu odustali od vizije srpskog društva kao otvorenog, tolerantnog, pravičnog i progresivnog. Vojin Dimitrijević nije bio samo jedan od vodećih stručnjaka u oblasti međunarodnog prava, ljudskih prava i međunarodnih odnosa već i odgovorna i aktivna javna ličnost koja se nije ustezala da uloži lični autoritet i nepokolebljivi angažman za ciljeve za koje mnogi smatraju da su u Srbiji nedostižni. Vojin Dimitrijević bio je jedan od onih intelektualaca kakvih je sve manje, intelektualaca koji su držali da je društveni pa i politički angažman njihova suštinska obaveza.

Ova knjiga „in memoriam“ Vojinu Dimitrijeviću objavljuje se dva meseca nakon njegove smrti, i u povodu 10. decembra, međunarodnog Dana ljudskih prava. Knjiga je nastala iz naše zajedničke potrebe da se na jednom mestu sakupi izbor iz velikog broja javnih reakcija, sećanja, izjava saučešća i iskaza nemirenja sa smrću „jednog velikog čoveka u jednoj maloj zemlji“, kako je u svom govoru na komemoraciji rekla Vesna Rakić-Vodinelić. Tekstovi u ovoj knjizi napisani su tokom oktobra 2012. i neposredno pokazuju koliki je bio društveni značaj i uticaj delovanja Vojina Dimitrijevića ne samo u okviru svoje profesije već u okviru civilnog društva, a posebno među onima koji su činili i još uvek čine najdosledniji i najaktivniji front otpora onom putu kojim je srpska politika krenula krajem osamdesetih. Ne govore o tome samo ovde objavljeni tekstovi već i mnogobrojne reakcije i komentari građana, njegovih bivših studenata i drugih poštovalaca, i mnogobrojne poruke saučešća upućene porodici.

Knjiga je podeljena u pet delova. U prvom se pored saopštenja Beogradskog centra za ljudska prava kao prve vesti o smrti, nalaze i dva govora njemu veoma bliskih saradnika, saboraca i prijatelja – govor Vesne Pešić na kremaciji održanoj na Novom groblju

9. oktobra, i govor Ivana Jankovića na polaganju urne u porodičnu grobnicu Dimitrijevića 1. novembra. U drugom delu knjige nalaze se i svi govori sa komemorativne sednice, održane u Skupštini grada Beograda 8. oktobra.

U trećem delu knjige nalaze se autorski tekstovi objavljeni povodom smrti Vojina Dimitrijevića u štampi tokom oktobra. Ono što je zajedničko ovim nadahnutim iskazima jeste toplina sećanja na visoko cenjenog profesora, intelektualca i neumornog borca za ljudska prava, ali i na Vojina kao čoveka koji je plenio druželjubivošću, duhovitošću i iskričavom inteligencijom.

Vojin je za života često ulazio u otvorene polemike i insistirao na sukobima mišljenja koji bi otvarali polje za jedno zrelo i kritičko promišljanje društva. Otuda nije iznenađujuće da je i njegova smrt, odnosno nedostatak reakcije na nju od strane vodećih državnih institucija u Srbiji, postala povod za polemiku između „takoreći istomišljenika“, u ovom slučaju između poznatih novinskih kolumnista Mihala Ramača i Teofila Pančića. Bez namere da se kao uređivački odbor stavimo na jednu od strana u ovoj polemici, predložili smo autorima da se i ova oštra ali i duhovita razmena nađe u našoj knjizi. Uz ove tekstove nadovezuje se i jedan „žanrovski“ povezan polemički tekst koji je u hrvatskoj štampi povodom Vojinove smrti objavio književnik Miljenko Jergović.

Konačno, knjigu zaključuje izbor pisama koje su porodica Dimitrijević i Beogradski centar za ljudska prava primili kao izraze saučešća nekih značajnih ličnosti i kolega iz zemalja bivše Jugoslavije, predstavnika diplomatskog kora i međunarodnih organizacija. Ovaj izbor je pre svega rukovoden kriterijumom da u knjigu uđu samo ona pisma za koje smo zaključili da poseduju i javni a ne samo privatni značaj i koja po svom sadržaju predstavljaju i više od uljudne konvencije u izrazima saosećanja sa porodicom. Mnoga druga pisma i telegrami saučešća koji se nisu našli u ovoj knjizi izrazi su dubokog prijateljstva i poštovanja. Na kraju knjige porodica zahvaljuje svima

koji su ih uputili, uz bojazan i izvinjenje da je sigurno neko ime propušteno.

Ova knjiga pre svega izražava prvu i neposrednu reakciju na smrt Vojina Dimitrijevića, od onih koji su mu bili najbliži. Na stručnoj javnosti i kolegama ostaje da dalje istražuju njegovo nasleđe, a na nama je da ga se sećamo s ponosom i radošću što smo ga poznavali, živeli i radili s njim, i delili teško vreme koje ćemo bez njegovih ideja i saveta mnogo teže sebi da predložimo i da ga prebrodimo. Ostala je ona praznina koju nijedna reč ne može toliko da objasni koliko slika Dušana Petričića koja se, uz našu veliku zahvalnost autoru, našla na naslovnoj strani ove knjige. Petričić je nešto neizrecivo „rekao“ u ime svih nas, iako se on i Vojin nikada u životu nisu upoznali. Veliko hvala svim autorima tekstova koji se nalaze u knjizi, ali i svim građanima koji su podelili s nama tugu i bol povodom ovog nenadoknadivog gubitka.

Uređivački odbor

Smrću Vojina Dimitrijevića, koga su u Srbiji mnogi voleli a poštovali svi, pa i protivnici, borba za ljudska prava i izgradnju demokratije u našoj zemlji pretrpela je ozbiljan gubitak. Velika elokvencija, jaka argumentacija, smirenost u raspravi, upornost u insistiranju na sprovođenju prava i pravde, kao i veliko poštovanje za čoveka, doprineli su velikom uvažavanju profesora Dimitrijevića u svetu i u Srbiji. Od trenutka kada je kroz emisiju TV Beograd Kino oko pokrenuo ozbiljne kritičke rasprave u društvu u kome je živio, Vojin nije odustajao od borbe za bolje društvo, za uvažavanje čoveka i njegovih prava i napora da demokratija u Srbiji postane poput one u razvijenim zemljama Evrope.

Svi kojima je Vojin bio profesor, mentor ili kolega pamtice ga kao čoveka sa puno takta i uvažavanja za druge, spremnog da pomogne, naročito mladim ljudima ali i kao oštroumnog i pasioniranog posmatrača i analitičara društva u kome je živio.

Njegovom smrću izgubila je proevropska Srbija, kritička misao u našoj sredini, borci za ljudska prava, ali najviše njegova porodica i veliki broj prijatelja, učenika i poštovalaca koji nisu bili ravnodušni na njegovu toplinu, brigu za druge, vrcavu misao i elegantni humor. Nama, koji smo sa njim radili, bio je podstrek, snaga, inspiracija, a pre svega prijatelj. Bez njega više nikada ništa neće biti kao pre.

Beogradski centar za ljudska prava
5. oktobar 2012.

Jedna epoha je otišla u nepovrat

Dragi prijatelji, drage prijateljice,

Meni je pripala velika čast da uputim poslednje reči porodici, prijateljima i poštovaocima Vojina Dimitrijevića. Od kako Vojina nema, a tome je već punih četiri dana, izrečeno je mnogo lepih i toplih reči o njemu i njegovom životnom delu. Sve što je izgovoreno, rečeno je sa mnogo ljubavi, takta i poštovanja. Nije izgovorena nijedna preterana reč. Sve što ste ovih dana čuli – tačno je. I ja ću ponoviti te činjenice. Vojina su krasili izuzetni lični kvaliteti, velika stručna dostignuća, široka komunikativnost, retka erudicija, značajna svetska priznanja i hrabrost nepokolebljivog borca za ljudska prava i demokratiju. Vest o njegovoj smrti iskreno je potresla sve nas, njegove prijatelje. Ali i nekako mnogo više od toga: osetili smo nenadoknativ gubitak i prazninu, kao da je s Vojinom čitava jedna epoha otišla u nepovrat. Otkinuo se i deo našeg života. Zato se o Vojinu ne govori formalno, stereotipno i dosadno. I kada nas on više ne sluša, mi govorimo kao da nas sluša, pa moramo meriti svaku reč, prevrnuti je po nekoliko puta, pre nego što je spustimo na papir. Od same pomisli da će nas uhvatiti kako falširamo, cepidlačimo ili gnjavimo obuzima nas strah, koliko zbog toga da ispit pred njim nećemo položiti, toliko i zbog nelagode od gluposti koju je Vojin najviše prezirao. Jedne večeri dok smo sedeli, „vršeći druženje“, Vojin je rekao: svašta sam o sebi čuo, mnogo uvreda i etiketa, ali nikada mi niko nije rekao da sam glup. Pa zašto da ne ponovim ono što je i sam o sebi znao: Vojin je bio čovek retke pameti, obrazovanja i kulture. Ako bi postojala neka rubrika u koju bi on mogao da se smesti i dobro oseća, to ne bi bila ni nauka, ni profesura, ni politika. Mislim da bi to bila kultura. Vojin je veliko ime naše kulture.

Ja ću pokušati da dočaram jednu stranu Vojinove ličnosti za koju mi se čini da su zafalile reči, ili se meni čini da ih nije bilo dovoljno. Kao da su ostavljene meni da ih izgovorim, jer meni najviše liče. Dakle, ovako stoje stvari. Od kada je krenulo *silaženje s uma u Srbiji*, Vojin je mogao da napravi drugi izbor od onoga koji je napravio. Njemu nije palo ni na pamet da se pravi nevešt o tome šta se dogodilo

u Srbiji 1987. godine, kada je vlast preuzeo Slobodan Milošević. Kad se raspadala Jugoslavija u ratovima, njemu je još manje padalo na pamet da prosto nestane iz Srbije, a mogao je to učiniti. Mnogi su otišli, ne bi bio jedini, niti bi ga ko zbog toga osuđivao. Vojin je izabrao poziciju *radikalnog protivljenja i odbacivanja srpskog nacionalizma, ratova i zločina*. On se od Miloševićeve pogrešne politike nije samo stručno ogradio, a jeste i tako, nego se angažovao politički i na sve moguće načine. Gde god je trebalo da bude on je bio.

Iako profesor, intelektualac i stručnjak, Vojin se u to mračno vreme nije gadio politike i odmah se angažovao u stranci koja je pokušala da održi i transformiše Jugoslaviju u modernu demokratsku državu. Tu smo se nas dvoje sreli. Dok su se brojni naši prijatelji učlanjivali u Demokratsku stranku, kao u našu domaću, tobože nacionalno umerenu stranku, mi smo se našli prvo u stranci reformskih snaga Ante Markovića, s pustom nadom da se Jugoslavija još uvek može spasti. A kada je ona propala, opet smo se našli u istim redovima, u Građanskom savezu Srbije, stranci koja je odbacila politiku Velike Srbije i ratove za nju, ali i u nevladinim antiratnim organizacijama, kao što je bio Centar za antiratnu akciju. Kasnije je Vojin osnovao Beogradski centar za ljudska prava, svoje omiljeno životno delo, mesto gde je najviše voleo da bude, i gde je okupljao mlade i talentovane pravnike.

Iako je Vojin pripadao radikalnoj kritici srpskog nacionalizma i ratova za veliku Srbiju, i aktivno se angažovao da ratni zločinci budu kažnjeni, on se od svih na tom radikalnom krilu razlikovao po tome što ga nikada nije napuštala njegova duhovitost i smisao za ironiju. On je ismevao nacionalističke zablude i stereotipe, glupo falsifikovanje istorije i neznanje narodnih intelektualaca, ili takozvanih patriota. Baš ta osobina – da nepomirljivu kritiku srpskog nacionalizma začini smislom za humor, erudicijom, perfektnim jezikom i ličnom nadarenošću učinila ga je Mocartom građanske Srbije, koji najteže sonate piše sa lakoćom, duhovito i čitljivo. Zato se usuđujem da i na ovaj najtužniji dan, kada zauvek ispraćamo Vojina, ne propustim

priliku da vam prikažem delove tih sonata, i ohrabrim vas Vojinom samim.

„Pored toga što ne vode računa o tom opštem stanju, naši nacionalni propagandisti ispoljavaju i najobičnije neznanje. Znaju li oni koji viču da su SAD pod uticajem Vatikana da ova država ne održava diplomatske odnose sa Svetom stolicom i da Amerikanci od svih crkava možda najviše zaziru od katoličke: jedini predsednik ove veroispovesti u istoriji SAD bio je Džon Kenedi. Svojevremeno se pričalo i pisalo da neki Jugosloveni ne dobijaju Nobelovu nagradu za mir zbog ‘veta’ Vatikana. Ovu nagradu dodeljuje jedan odbor norveškog parlamenta, a u Norveškoj verovatno ima više Jevreja nego katolika; štaviše, sve do šeste decenije ovog veka jednim je članom norveškog ustava jezuitima bio zabranjen ulaz u zemlju“. Da vam dodam još i ovo. Kada je ludilo krenulo, Vojina nije mrzelo da nacionalističke budalaštine prepozna i u restoranskim jelovnicima. „U doba buđenja naroda“, kaže Vojin, „u jednoj novosadskoj piceriji pojavila se ‘Karadorđeva pica’ na jelovniku štampanom ćirilicom, i to teško čitljivom, sa sasvim neprikladnim ‘crkvenim’ slovima iz Mirosavljevog jevanđelja“.

Želim da naglasim da, zbog vrcavog duha i vrhunske pismenosti, nema mesta sumnji da je neko mogao da pomisli da su oni služili relativizaciji zločina i srpske sramote. Vojin se svojih ubeđenja držao i u velikim i u onim malim stvarima svakodnevnog života. Sto puta mi je prebacio što kupujem Politiku, jer kod njega zabrana kupovine tih novina važi do današnjeg. Čak se znalo i gde su se smele objaviti njegove umrlice. Vojin je od samog početka redovni učesnik u emisijama Peščanika i pisac tekstova za istoimeni sajt. On je pomagao i saradivao sa E-novinama. Redovno je čitao Republiku, a ostao je veran i listu Vreme, jer je to bio prvi nezavisni i antinacionalistički nedeljni u Srbiji. Kaže, ne može da izgubi tu naviku. Vojin nikada nije propuštao da ode na skup na koji se mora doći i odati priznanje saborcima iz najtežih vremena. Često je bio u medijima. Ja sam volela da ga slušam kod Sarape zbog opuštenosti, ali najviše u Peščaniku,

zato što je uspevao da složi svoju političku priču sa nečim što obavezno treba znati i naučiti. Tek će nam tu nedostajati.

Kopajući ovih dana po njegovim knjigama, pronašla sam njegovo vjeruju. Glasi ovako: „Time dolazim i do nečega što naročito želim da naglasim. Svi vidovi diskriminacije imaju jedan zajednički imenitelj: svi se oni svode na to da se prema nekome ophodimo ovako ili onako, ne zbog onoga što on ili ona jeste, zbog njegovih ili njenih zasluga ili prestupa, već zbog njegove ili njene pripadnosti određenoj grupi za koju se vezuju određeni stereotipi. Ako se prema pojedincu odnosimo kao prema individualnoj ličnosti, i to ne samo u individualnim odnosima, već na jednoj opštoj višoj ravni, i ako mediji, predstavnici svih nivoa vlasti, javne ličnosti i mnogi drugi počnu da se ponašaju tako, načinili smo prvi korak na putu prema cilju tolerancije i tolerisanja“.

Za ove reči Vojin zaslužuje još jedan aplauz. Neće biti poslednji, jer nam bez Vojina neće biti lako.

Vojin je umro mlad. On nikada nije uspeo da ostari. Ostao je mladić ne samo duhom nego i po tome kako je izgledao. Vojin nikada na starca nije zaličio. Šokantno je to što ga više nema.

Teško mi je bilo da ovolike reči danas izgovorim. Neka i one ostanu mali prilog za nezaborav.

Hvala Vojinu i neka mu je slava!

Vesna Pešić
na dan kremacije, 9. oktobra 2012.

Vojin Dimitrijević – Čovek od Reči

O Vojinu se, bar među mislećima, uvek mislilo dobro. A otkako ga nema, o njemu je, kako to obično biva, rečeno mnogo lepih reči. Petričić ga je čak nacrtao, u moćnoj karikaturi, kao ugasli svetionik. Poređenje sa svetionikom je dobro, jer ne opisuje samo onoga ko pokazuje put nego i one koji ga slede. Ima, naime, izreka: „Ispod kule svetilje najgušći je mrak“. A u vreme kada je Vojin u ondašnjoj Jugoslaviji poneo baklju ljudskih prava, na tom području je vladao pravi tutumrak. Još jedna reč koja se mogla sresti u nekrolozima dobro pogađa Vojina: korifej. Korifej je, kao tehnički termin, vođa hora u antičkoj grčkoj tragediji, a Vojin je decenijama s nespornim autoritetom vodio hor onih kojima je u ovoj zemlji bilo stalo do ljudskih prava.

Vojin je imao neobično izoštreno uvo za jezik. Šupljinu zvučnih fraza u nacionalističkim pisanijama prepoznavao je nepogrešivo i s njima se nemilosrdno sprdao. Književnost je znao u prste. O Steriji je pisao kao o književniku bolje nego kao o pravniku. Voleo je Vinaverove prevode, a jednom je upriličio svečano otvaranje novog klozeta na Pravnom fakultetu i u njemu održao pozdravni govor, baš kao u Klošmerlu.

Na svakom tekstu, kako svom tako i tuđem, radio je predano, do u najsitnija crevca. S ponosom je govorio da je u tom pogledu prava Picajzla, picajzla sa dna kace – jednom smo čak vodili učenu prepisku o tome da li je ipak priličnije koristiti latinski naziv: *Phthirus pubis*. Ali koliko god da je lepo pisao, Vojin je još lepše govorio. Jedino nije lepo *izgovarao*: aljkavo je artikulisao reči, ponekad gutao samoglasnike pa i čitave slogove. Toga je bio svestan i uzaludno se trudio da popravi izgovor. Ali, njegovoj sintaksi, izboru reči, tempu i, naročito, poenti niste mogli naći zamerku. Hvalisao se da bez ikakve pripreme može tačno i smisleno da govori punih 45 minuta o bilo kojoj temi: komarcima, Pragmatičnoj Sankciji, ljudskoj nesavršenosti. Nikad nisam posumnjao u to – zaista je mogao, ali ni minuta duže, jer mu je dugim profesorovanjem deoba vremena na 45-minutne intervale bila ušla u krv.

Vojin Dimitrijević je bio Čovek od Reči. I to u svakom smislu. A nadasve je bio čovek usmene reči. Za sebe je jednom kazao da je

majstor Kratke forme, misleći na svoje bezbrojne novinske tekstove i intervjue. Ali u Kratku formu spadaju i anegdote, šale i igre rečima, koje je on sipao kao iz rukava. Mnogi njegovi vicevi i kalamburi će se pamtiti i prepričavati generacijama.

Imao je strast da ljudima izdeva nadimke. On sâm nije imao nadimka, za sve je bio samo Vojin. Doduše, njegovi ispisnici kažu da su ga u školi zvali Švaba, ali to se *Spitzname* davno izgubilo. Nadimci koje je Vojin izdevao nisu bili zlobni, ali je svaki pogađao metu i peckao, baš onoliko koliko treba. Svi misle da je našeg, srpskog Karlosa tako prozvao upravo Vojin. Ustvari, nije, i to je dokazano jednim pažljivim istraživanjem. Ali već to što su mnogi spremni da se zakunu da je autor nadimka Vojin, dovoljno govori. A nesporno Vojinovi su ovi nadimci: Dete sreće – jedan od Vojinovih omiljenih đaka; Lindoro – isto Vojinov đak, sada vrlo ugledan pravnik u Engleskoj; Veliki Getsbi – jedan prijatelj.

Krstio je ne samo pojedince nego, vrlo spretno, čitave grupe ljudi, naročito ako ih je povezivalo nešto što Vojin nije odobravao. Najšire je prihvaćen i verujem da će se dugo zadržati njegov naziv za srpske nacionaliste: Nacoši. I u njemu ima nečeg u osnovi benignog: nacoši nisu nikakvi užtogljeni nacisti, oni mu dođu nešto kao „masaroši“ ili druge smešne pojave iz prošlosti, „nacoši“ su nešto smeteno i aljkavo; uzmi-ostavi, ali oni su ipak „naši“. Kada Vojin za nekoga kaže da je nacoš, čoveku pred oči odmah izađu Sterijini Rodoljupci.

Vojin je skovao i termin „genocidlije“, za one koji poriču da je u Bosni bilo genocida. Inspiraciju je našao u rečima jednog priprostog čoveka, koje je negde iskopao i često citirao: „Više volim da me ubiju nego da budem žrtva genocida“.

Imao je imena i za pripadnike pojedinih političkih stranaka. Kada se Radikalna stranka pocepala, Vojin je kao iz topa ispalio: „Dobili smo Neotomiste!“.

Sočne reči je voleo i kad su tuđe. Tako je od jednog samoupravnog političara pre mnogo godina pozajmio sveobuhvatnu klasifikaciju ljubavnikâ. Po njoj, na svetu postoje samo dve vrste švalera. Jedni su Robusni švaleri – to su oni koji grabe i uzimaju kao da je njihovo. Drugi su Ljigavi švaleri – oni kukumavče i moljakaju, pa ako šta izmole – stiga im, a ako ne izmole – njima opet dobro, samo da ne bude šamarisanja.

Stevan Sremac na jednom mestu kaže za Cincare kako vole da etimologišu, a Vojin je zaista obožavao da istražuje poreklo reči. Kao u mnogim građanskim porodicama u Srbiji i u Vojinovoj je bilo cincarskih predaka, što je on uvek i rado isticao, a za cincarskim poreklom je tragao i često ga otkrivao kod svojih prijatelja i saradnika.

Pamtim jedan, uostalom prilično sindikalan, doček Nove godine u Građanskom savezu, tada pod mudrim rukovodstvom Vesne Pešić, kojoj je uz koleno sedeo Vojin Dimitrijević. Vojin se postarao da se izradi i na zid okači plakat, na kome je velikim, šarenim i malo krivudavim slovima pisalo: „Sva vlast Cincarkama i Cincarima!“. I, najzad, evo šta je sâm Vojin, u jednom intervjuu iz 1999, kazao o svom jeziku: „Kad su me optuživali da *nemam nacionalni osećaj*, odgovarao sam i odgovaram da ga itekako imam! Odgovaram to na jeziku koji najbolje znam – na srpskom, pa se često u tim prepucavanjima ispostavi da je *moj srpski* mnogo bolji od *srpskog* onih koji me za *nesrpsvo* optužuju...“. Ja ovde svedočim da je to živa istina. Neka je slava Vojinu Dimitrijeviću!

Ivan Janković
govoreno prilikom polaganja urne na Novom groblju
1. novembra 2012. u 12 časova

Dame i gospodo,

„Uloga intelektualca sastoji se u tome da govori istinu, najbolje što zna, o stvarima koje su bitne, ljudima kojima je to bitno“, zapisao je Noam Čomski, jedan od savremenika, koji je poput našeg Vojina Dimitrijevića u punoj meri ispunjavao to načelo istine i istinitosti, blisko Aristotelovom shvatanju da je „zadatak svakog pravog govora da osigura pobedu istine i pravde nad neistinom i nepravdom“.

Profesor Dimitrijević je jedan od onih uglednika koji su imali šta da kažu, koji nisu nalazili samo razlog da govore i pišu, nego su svojim rečima ostavljali duboku brazdu u svesti ljudi, u društvenoj svesti i snažno menjali sliku o svom vremenu u šta sam se, i sam, kao njegov student i kao novinar, toliko puta uverio.

Kada nas napusti takav čovek onda, naravno, tugujemo i žalimo, ali i ostajemo sa izvesnom verom da ono što radimo ima smisla. Odlučniji smo i čvršći kada su takvi ljudi sa nama, ali oni su nam podrška i uzor i kad odu sa ovoga sveta, svojim zaveštanjem, jer jasno vidimo kako treba živeti i raditi i šta nam je činiti.

To je istina naših života. To duhovno osvetljenje je srž naše tuge što nas je napustio čovek koji je imao još toliko da kaže.

Dame i gospodo, hvala vam što ste danas sa porodicom Dimitrijević, da odamo počast jednom skromnom, mudrom i velikom čoveku. To istovremeno znači da smo u sprezi sa velikom svetskom porodicom onih koji govore istinu, najbolje što znaju, o stvarima koje su bitne.

Jugoslav Ćosić
uvodna reč na komemoraciji u Skupštini grada Beograda
8. oktobar 2012.

Vojin Dimitrijević

„Humor i ironija su znak pameti i skromnosti onoga koji iznosi neku tvrdnju. On time pokazuje da je uveren da se služi najboljim argumentima, ali da njih odvaja od sebe, jer ne misli da je nepogrešiv i da nema neku bar sitnu manu. Ako je takav, sagovornici ga primaju kao ljudsko biće, sa simpatijama ili razumevanjem koji odatle proističu. U suprotnom, njegova uobraženost se postepeno pretvara u ograničenost a njegove patetične tvrdnje sve su neumesnije.“ (Vojin Dimitrijević, *Silaženje s uma*, Beograd, 2006, Fabrika knjiga, str. 278).

Pouzdamo se da pišući o humoru i ironiji pristojnog i pametnog ljudskog bića, Vojin nije pisao o sebi. A stvarno – bio je takav. Vedrina, uz upornost i građansku hrabrost biće deo emotivnih sećanja onih koji su ga poznavali. Jasno predstavljen i lepo pisan teorijski opus ostaje svima koji žele da uče i čitaju. Patetiku i plitku „uozbiljenost“, ma kakve predznake da su imali – jednostavno je prezirao. Zato ovo sećanje na njega neće biti patetično.

Njegov način života je bio tako dinamičan, a interesovanja tako raznolika da izgleda gotovo neverovatno da ih je proživeo samo jedan čovek u samo jednom životu. Naročito čovek koji nikad nije delovao užurbano, isplanirano, čak ni ambiciozno. Ključ za razumevanje, verujem, leži u tome što je zapravo voleo ljude, zanimali su ga, čak je poštovao i one sa malo dostojanstva koje je u njima uspevao da pronađe, ma kako se oštro suprotstavljao idejama koje su izricali, stavovima (naučnim ili političkim) koje su iskazivali. Pravo je bilo njegova profesija i dominantno interesovanje. Ali, znao je mnogo toga drugog i sa radoznalošću i predanošću bavio se novinarskim i uredničkim poslom vodeći *Kino oko*, u mladosti je studirao psihologiju, okušao se u politici, odbijajući da postane političar. Nije zračio uobraženim „dostojanstvom“ koje se pripisuje profesorima (a, neretko ga i sami oni nastoje da emituju). Okupljao je ljude oko sebe intrigantnim profesionalnim zadacima koje je postavljao i zajedno sa saradnicima uobličavao, okupljao ih je svojim suverenim znanjem i šarmom, zabavljao svojim nezlobivim gundanjem. Njegovom ličnošću lako je objasniti zbog čega je pravo ljudskih prava bilo

područje u kome je najviše pisao i odlučujuće uticao na njegov razvoj – ne samo ovde. „Ali, kome to i čime to čovek mora da se ‘oduži’ zato što ima pravo na život, slobodu kretanja i što je zabranjeno da bude podvrgnut mučenju? *Jedina opšta pravna obaveza pojedinca prema državi jeste da poštuje zakone.* Država je dovoljno moćna da ga natera na to poštovanje pretnjom sankcije, ali savremena država ne sme da ljudima u svojoj nadležnosti nameće pravne obaveze kojima krši njihova ljudska prava... U odnosu na državu, pojedinac je slab i ima pravo da se poziva na argumente protiv njene neobuzdane svemoći“ (Vojin Dimitrijević i dr., *Međunarodno pravo ljudskih prava*, Beograd, 2006, Beogradski centar za ljudska prava, str. 62).

Vojin se kao čovečanski pravnik, svojim poimanjem i upornom promocijom ideje ljudskih prava, teško zamerio tzv. *državotvornim* pravnicima. Upravo takvi, demonstrirajući razobručenu lakoću prava i države shvaćenih kao sila i moć, oterali su jednog od malo britkih i lucidnih pravnika Srbije sa Beogradskog univerziteta. Vojin sebe nije hteo da doživi kao ičiju žrtvu. Okupljajući ljude oko sebe, dok su ih drugi rasterivali, uporno i sa radošću je gradio nove institucije – Beogradski centar za ljudska prava, Pravni fakultet Univerziteta Union – i sa žarom pisao, predavao, poučavao.

Način na koji je postavio teoriju ljudskih prava i način na koji je poučavao svoje studente, tražio je od njega javni angažman. On ga je prihvatio sa građanskom hrabrošću i samoironijom: „Moja struka je vezana za ljudska prava i trudim se da struku ne izgubim, trudio sam se i trudim se da ne izgubim retoriku struke. Nastojim da se zalažem za ljudska prava u svim uslovima, bez obzira na to koga vidim kao *protivnika* – kao onog ko ograničava ljudska prava... Kad neko živi duže od svog oca na Balkanu, pa ako je još imao sreću da nije bio u zatvoru – što je slučaj sa mnom – onda su to za Balkan *viškovi* života i slobode i mogu se smatrati čistim čarom!“ (Vojin Dimitrijević, *Silaženje s uma*, str. 447).

U tom svom *višku života*, a njegov život je započeo 9. jula 1932. u Rijeci, Vojin je uradio mnogo. Bio je počasni doktor Univerziteta Mek Gil

u Montrealu i Univerziteta Kent u Kentenberiju. Osnovao je i vodio Beogradski centar za ljudska prava. Svoj naučni put započeo je na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu, gde je radio do 1998. godine, kada mu je brutalno uskraćeno da dalje radi, zbog protivljenja tadašnjem Zakonu o univerzitetu. Profesorski posao nastavio je i okončao na Pravnom fakultetu Univerziteta Union, a poslednji put je imao ispit dva dana pre smrti.

Bio je član Venecijanske komisije Saveta Evrope i član Stalnog arbitražnog suda u Hagu. Bio je član Balkanskog političkog kluba. Radio je i kao komesar Međunarodne komisije pravnika. Bio je predsednik Pravnog saveta Predsednika Republike Srbije, sudija *ad hoc* Međunarodnog suda pravde, predsednik Jugoslovenskog udruženja za međunarodno pravo, član Saveta za borbu protiv korupcije. Jedan je od osnivača Forum za međunarodne odnose. Bio je potpredsednik Komiteta za ljudska prava Ujedinjenih nacija.

Objavio je stotine radova u renomiranim stranim i domaćim časopisima i izdavačkim kućama. Njegove knjige „Međunarodno pravo i ljudska prava“, „Međunarodni odnosi“, „Terorizam“, „Strahovlada“, „Silaženje s uma“, jesu ne samo nezaobilazno teorijsko gradivo, nego i lično svedočanstvo Vojina Dimitrijevića o osvajanju slobode i ljudskih prava u zemlji u kojoj oni izgledaju tek kao nedostižni ideal.

Van osnovne pravničke profesije bio je član Srpskog PEN centra i predsednik upravnog odbora Jugoslovenske kinoteke.

Bolje nego mi u Srbiji, to su priznali drugi, dodelivši mu orden Legije časti.

Vojin Dimitrijević je umro upravo 5. oktobra, zatvorivši, nažalost ne samo simbolično, krug poštene i odvažne borbe za čoveka u državi ustrojenoj protiv čoveka. Tu borbu je vodio sa žarom, bez ličnog interesa, poštujući protivnike i pravila igre. Bio je veliki čovek u maloj

zemlji. Verujem da varnice njegovog žara tinjaju u nama – njegovoj intelektualnoj deci brojnih generacija. Naročito zato što Vojinov *višak života*, uprkos njegovoj respektabilnoj životnoj dobi, doživljavamo kao teško podnošljivi *manjak naših života*. Volela bih da sam umela i njemu ovo da kažem. Ali, Vojin nije mario za iskazivanje zahvalnosti. Bojim se da bi i to za njega bila samo patetika.

Ipak, ne mogu da ne kažem: duboko hvala.

Vesna Rakić-Vodinić
govor na komemoraciji u Skupštini grada Beograda
8. oktobar 2012.

Ovo poslednje zbogom Vojinu neće biti oproštaj od Vojina – prijatelja. Reči tog oproštaja moraju biti izgovorene u tišini, samoći. Možda i da drugi ne čuju reči prekora koje bi mi Vojin možda uputio, jer me više nema u prvim redovima borbe za vrednosti koje smo decenijama delili. On se nikada nije umorio, za njega godine, bolesti, nikad nisu bili prepreka da pokaže svima šta misli, da ukaže na ono na šta treba ukazati, da pokaže šta treba činiti.

Neću se ovde opraštati ni od Vojina naučnika, mislioca, pravnog pisca, profesora prava. Tu nema mesta oproštaju. Vojin odlazi, a njegovo delo ostaje. Moje ili neke slične reči sada izgovorene neće promeniti sudbinu njegovih knjiga i članaka. Sa Vojinu svojstvenom ironijom samo ću izraziti nadu da će njegova misao bar delom u budućnosti gubiti na aktuelnosti, da će se fenomenima kao što su terorizam, strahovlada, silaženje s uma, neizvesnost ljudskih prava, više baviti istoričari nego pravници, politikolozi, sociolozi i drugi istraživači društvene stvarnosti odnosno izopačene prakse. I kada je o Vojinu učitelju reč, podsetiću da je stalno kao magnet okupljao nove generacije mladih pravnika, ali i intelektualaca uopšte; decenije su prošle od kada je moja generacija počela da kruži oko njega, decenije će proći, a njegovi učenici će još uvek biti na javnoj sceni, uvek na pravoj strani, kao njegov trajni spomenik.

Oprostiću se danas od Vojina delatnika, čoveka akcije, čoveka čiji je sistem moralnih vrednosti, čulo za nepravdu, osećaj za netoleranciju, bio takav da nije mogao da ne reaguje, da samo posmatra, analizira. A reakcija mu se nije svodila na bučne i prejake reči, vatrenost koja bi brzo presahnula. Naprotiv: činili su je smeša analitičnosti, vrednosnih sudova, jasnog odabira i nedvosmislenog pokazivanja stava, okupljanja istomišljenika.

Takav je bio oduvek. Kada je 1968. izbila prva velika studentska pobuna, i pre nego što je kozaračkim kolom okončao Crveni univerzitet „Karl Marks“ (kako je beogradski univerzitet tada nazvan), proverenim, naučnim sociopolitičkim instrumentarijem istraživao je

vrednosne stavove i ciljeve studenata, nastojeći da razume i objasni. I odmah se na njega sručio surovi gnev onih koji su tada tvrdili da brane samoupravni socijalizam od stranih plaćenika, istovremeno od srpskih nacionalista. Skoro tri decenije kasnije, takvi i gotovo ti isti, u ime srpskog nacionalizma, počistili su sa državnog univerziteta Vojina internacionalistu.

Takav delatni Vojin napravio je od televizijske emisije zasnovane na filmu i razgovoru u studiju jednu od prvih slobodnih javnih tribina kod nas, a posvećenost čoveku i ljudskim pravima podstakla ga je da ubedi da mu dozvole da stvori prvi Jugoslovenski forum za ljudska prava, i da u vreme jednoulja bude, sa saradnicima, i promoter tih niževrednih „formalno-demokratskih prava“ ali i preteča ombudsmana, koji je primao nevoljnike i tražio za njih pomoć i pravdu.

Takav Vojin je u predvečerje poslednjeg rata, dok su se bes, mržnja i ludilo već kotrljali ulicama, izašao i na političku scenu. Reformske snage Srbije, borba protiv nacionalizma, ratnog huškanja, za demokratiju, reforme, pokazali su mu teško ali i svetlo lice politike. Na prvim izborima pobeđivali su bučni anonimusi, badže i bidže, a na reformiste se sručio bes sa svih strana, uključujući i bes onih koji su protiv crvenog barjaka, koji je sada poprimio i nacionalne boje, krenuli upravo sa nacionalnim barjacima. Nije se pokolebao. Mudrošću, vedrinom neobičnom za ta vremena, stvarao je Reformsku stranku, pa Građanski savez. I kada je prepustio formalno vodstvo drugima, bio je onaj bez koga se ne može; njegov izlazak iz stranke bio je i kraj Građanskog saveza kakvog smo poznavali.

U najtežim ratom obojenim vremenima stvorio je i Beogradski centar za ljudska prava. Teško je definisati ovo njegovo čedo. Istraživačka ustanova koja daje u svetu priznate i referentne izveštaje o stanju ljudskih prava u Srbiji, naučni centar u kome se stvaraju i izdaju knjige, monografije, zbornici, udžbenici, organizacija koja javno i jasno reaguje na kršenja prava, uključujući i brisanje čoveka u ratnim zločinima, glasno reaguje i kada je za to trebalo kuraži ali posle toga,

sve do danas, centar za obuku istraživača, advokata i sudija i aktivista, i sve to odjednom.

Mome srcu, mome pamćenju najdraži je onaj deo rada Beogradskog centra posvećen školi ljudskih prava, edukaciji budućih edukatora ali i predavanja onima koje je samo radoznalost dovela u salu. Kombi na putu za Pirot ili Vranje, rasprave u Kotoru, predavanja u Užicu, i dalje širom Srbije, ponekad ponavljanje istog – kako smo strasno verovali da to vredi. I sve pod simbolom mačke pred vratima, koja kao da kaže „zakucaće maca i na vaša vrata“. Višeznačnim simbolom, uostalom. On kaže: i vama će zatrebati pomoć, ali i shvatićete i vi značaj ljudskih prava, jednom, i: govorimo o nečem što će iz margine doći u centar, sve je to Vojin imao u vidu. Da, pamtim i Centar kao mesto okupljanja, prostor susreta sa istomišljenicima, uključiv i one iz drugih delova unesrećene i upokojene države. Kako smo se radovali gostima iz Zagreba ili Sarajeva, ili susretima negde u belom svetu.

Takav je Vojin dočekaao 5. oktobar, kao pravu šansu da se Srbija učini boljom – i simbolično je što je to datum njegove smrti. Pokušao je da u Srbiju prenese Mendelino delo, da suočavanjem s istinom, s prošlošću, doprinese njenom prevazilaženju, stvarnom pomirenju. Nisu mu dali.

Ostao je, međutim, prisutan i delatan. Komentarom, kada je najteže, rečima protesta, polemikom s onima koji misle da sve znaju, a nisu dobacili ni da mu budu formalni učenici.

To je Vojin borac. Znanje, etičnost i hrabrost su obeležja njegove borbe. Ogromna hrabrost, jer dok smo mi, koji smo sebe smatrali njegovim saborcima mogli da se sakrijemo iza njega, on je uvek bio vidljiv, prepoznatljiv i potencijalna meta, naročito onih koji su se stideli što nemaju hrabrosti kao on.

I moram i danas da podsetim, jedno od sedišta njegove borbe, mesto okupljanja saboraca ili pridobijanja novih, mesto razgovora pisaca,

slikara, režisera, pravnika, sveštenika, naučnika, nalik salonima iz Stendalovih romana, bio je njegov dom. Činili su ga i Brankino gostoprimstvo ali i njeno važno mesto u razgovorima koji su se tu vodili, Branislav i Branislava, sve je to bio glavni štab Vojina borca.

I sada, kada od tog Vojina treba da se oprostim, a da ne izgovorim da se opraštam od Vojina humaniste, jer je ta reč, kao i mnoge druge lepe potrošena u vunenim vremenima, a Vojin je istinski humanista bio, kada treba reći zbogom tom ostvarenom i ispunjenom čoveku, pozvaću Vas da kažemo slava mu, svestan da je slavu sam delom stekao i zaslužio, a na nama je da samo još jednom kažemo, zbogom Vojine, i hvala Ti.

Dragor Hiber
govor na komemoraciji u Skupštini grada Beograda
8. oktobar 2012.

Profesora Dimitrijevića upoznao sam '94. godine. Dao mi je intervju. Isprva nisam razumeo zbog čega su moje iskusnije kolege u Beti pridavale toliko značaja tom razgovoru nejednakih. Sveži provincijalac, student, nisam shvatao ni zašto je bilo pitanje prestiža ko će ga raditi. Čovek koji je odgovarao na moja pitanja vozio je mali automobil, peglicu, u njemu smo na gradskom parkingu i razgovarali, nije koristio gromoglasne reči, od toga što je rekao nije se mogao izvući senzacionalni naslov za prvu stranu novina, činilo mi se da i ne očekuje da ga smatram bitnim, pa zašto bih to činio ja ili bilo ko drugi?

Sećam se da je rekao da će nam, pre nego što nam bude bolje, biti još gore, iako se meni i većini, posle kraja hiperinflacije, činilo da je vreme za optimizam. Video je u mojim očima i po mojim opaskama da ga ne razumem, a ipak je mirno nastavio da govori, kao da u mom i kolektivnom pamćenju želi da ostavi snimak za budućnost u kojoj ćemo možda dorasti. Da nisam napravio dobar intervju, shvatao sam polako, godinama kasnije, i to otkrivanje sopstvenih ograničenja menjalo me više nego bilo koji očigledan neuspeh ili uspeh.

Nabrojana su sada u medijima gotovo sva njegova zvanja i počasti sa raznih strana. Pravio je pomake u promišljanju različitih tema, svaki put tako da nenametljivo odgovara na, i predskazuje dileme naše stvarnosti. Njegov članak iz sedamdesetih o razlici između koncepata državne i nacionalne bezbednosti, ogoljava razliku između totalitarističkog i humanističkog poimanja bezbednosti tako jasno da se moderni koncepti, kao što su „human security“ i aktuelne rasprave o demokratskoj civilnoj kontroli tog sektora, čine izvedenim iz njega.

Ne pitam se previše da li su mu smirenost i strpljenje kojim je zračio davale titule, ili nešto drugo. Kada pogleda iza sebe mogao je videti hiljade ljudi kojima je susret sa njim usmerio život, a da toga, bar odmah, nisu ni bili svesni, niti je to on od njih tražio. Pored njega, bila je njegova porodica, kao i njegov Beogradski centar za ljudska prava. Nakon prilika u kojima sam, na moj ponos, u javnosti nastupao pored

njega, pitao sam ga – da li je ovo valjalo? „Još ne znam, dok ne pitam ženu, ona je moj najveći kritičar i, stoga, najveći prijatelj“, uvek bi rekao.

Sretan sam što je povod našeg poslednjeg razgovora bio lep, imali smo razloga da se radujemo nečemu što smo podstakli i učinili. Svako od nas ima razloga da se raduje kada pomisli na profesora Dimitrijevića, ali danas je ta radost sa suzom u oku.

Kada je profesor poslednji put sklopio oči, Srbija je ostala bez svog najvećeg borca za ljudska prava, onog čija su misao i delo u temelju današnjih građanskih sloboda svakog od nas i koji će doći, i u temelju svih institucija koje se slobodom i dostojanstvom čoveka bave.

Ljudska prava u Srbiji, vladavina prava, sloboda i ljudsko dostojanstvo, etika, integritet, elegancija misli, snaga uma, poštovanje, ljubav, sklad, reči, dela i života, najviši i najtrajniji dometi čoveka, Vojin Dimitrijević.

Saša Janković
govor na komemoraciji u Skupštini grada Beograda
8. oktobar 2012.

Vojin Dimitrijević je bio veliki čovek. On je to bio zbog znanja i iskustva koje je imao, ali i zbog hrabrosti, mudrosti, doslednosti i mere tako karakteristične za njegovo učešće u javnom i političkom životu. I najviše, zbog dostojanstvenog načina na koji je sve to nosio. Znanjem je raspolagao na način čiji cilj nije bio da pokaže drugima da ne znaju, već da otvori prostor za bolje razumevanje teme ili situacije.

I nije bio od onih koji poznaju samo svoju stručnu oblast – sve što je Vojin znao o međunarodnom pravu, ljudskim pravima, međunarodnim odnosima, bilo je u sklopu jednog širokog obrazovanja, jednog radoznalog uma, kreativne pameti i prefinjenog humora. Baš ta širina, radoznalost i humor bili su mu saveznici u borbi protiv nacionalizma, autoritarizma, ali i najbolje oruđe za prepoznavanje populizma i demagogije.

Bio je Vojin veliki i po svojoj sposobnosti da to znanje podeli, da ga prenese mladima, da vas zainteresuje da se sami više udubite u neku temu. Umeo je da okupi mlade oko sebe, da im bude prijatelj i da ih podrži. Ali i da im da primer kako se suočava sa teškim situacijama kakva je, recimo, bilo usvajanje Zakona o univerzitetu 1998. godine. Meni je dao prvu šansu. I nisam jedina. U ovoj sali ima nas, ima puno takvih, baš kao što na univerzitetima u Srbiji, regionu, ali i svetu, na važnim položajima u međunarodnim organizacijama, ima puno onih koji su profesionalno angažovanje počeli pod Vojinovima okriljem.

Bio je jedinstven ne samo zbog kvaliteta svojih predavanja, već i zbog spremnosti da bira saradnike ne bojeći se da će možda biti bolji od njega, ne smetajući im da to postanu, kao i zbog spremnosti da sruši barijere koje kod nas tradicionalno postoje između profesora i asistenata, mlađih i starijih. Sećam se da mi je, nakon godinu-dve saradnje, rekao da bi trebalo da prestanem da ga oslovljujem sa profesore, već da mu se obraćam imenom i bez vi. Trajalo je, i vodilo preko „doktores Vojine“ do samo „Vojine“.

Od Vojina smo učili ne samo o ljudskim pravima, međunarodnom pravu i međunarodnim odnosima. Učili smo kako da razmišljamo, kako da gradimo argument, čekajući da nas ta potraga dovede zaključku, a ne da prvo zaključimo, pa tražimo argument koji će to podržati. Podjednako je važno bilo i kako su ti argumenti predstavljeni. U svom poznavanju jezika i ljubavi prema njemu, Vojin je bio jedinstven. Pravopisne greške, poštapalice, fraze i strane reči smetale su mu u radu koji je ocenjivao koliko i materijalne greške. Uživao je u poznavanju jezičkih pravila, ali i vladanju rečima. Sećam se proslave pedesetogodišnjice usvajanja Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima u Ateljeu 212, decembra 1998. godine. U svom govoru, Vojin je naveo kako države nisu u početku prihvatale da moraju da se pašte sa ljudskim pravima i kasnije slavodobitno primetio kako su se svi dobroano potrudili da nađu uobičajeniju zamenu za pašte.

Svako putovanje sa njim, a sećam ih se mnogo, bilo je prilika da se čuje neka priča iz njegovog iskustva, ali i mogućnost da vas, u pauzi razgovora, nešto stručno priupita – recimo, od čega je skraćena Z 4, ime predloženog plana za okončanje rata u Hrvatskoj i reintegracije RSK, ili već neko ispitno pitanje, ako je u blizini neko ko sprema ispit...

Saradnja i prijateljstvo sa Vojinom naučila me je mnogo o međunarodnim odnosima. Ali me je naučila i mnogim drugim važnim stvarima – pre svega da otvoreno razmišljam, trudim se da budem intelektualno poštena i da se dostojanstveno nosim sa teškim situacijama. Učinila me je radoznalijom, otvorenijom, uključila u krug ljudi koji su mi i danas najbliži prijatelji i time postala jedan jako važan formativni deo mog života. Nedostajće nam svima, kao redak glas koji i u srpsku političku svakodnevicu može uneti smisao, razum i meru. I rekla bih da će nam nedostajati i više nego pre petnaest, dvadeset godina, kada je situacija u Srbiji bila možda lošija, ali je bila jasnija i pravac je bilo lakše odrediti. Ideološki mutljag današnje situacije teže ćemo tumačiti bez Vojinove mudrosti i iskustva.

Ali će nam nedostajati i lično, kao prijatelj, kao neko sa kim uz škotsku rakiju možete porazgovarati o baš svemu. Bila mi je čast da ga poznajem, da mu budem prijatelj i saradnik.

Milica Delević
govor na komemoraciji u Skupštini grada Beograda
8. oktobar 2012.

N ikada teže nisam napisao jedan tekst nego ovoga puta. Ne zato što nemam šta da kažem, već zato što je rečima zaista nemoguće opisati Vojina Dimitrijevića.

Doktora Vojina sam upoznao pre dvadesetak godina radeći sa njim intervju za Radio B92. Posle tog razgovora rekao sam da je on najpametniji čovek sa kojim sam imao priliku da razgovaram u svom životu. I nikada od tada mišljenje nisam promenio.

Doktor Vojin je čovek koji je ceo svoj život posvetio tome da dođe do promena u Srbiji, promena na bolje. Učio nas je šta su to ljudska prava i mnoge je tome i naučio. Na sopstvenom primeru učio nas je šta su moral i poštenje. I kako čovek nikada ne sme da izda svoje životne principe, ma koliko ga to koštalo. Naučio nas je i koliko čovek treba da se žrtvuje da bi se ostvario viši cilj. I kako nikada ne treba odustati. I kako nije važno koliko nas, koji smo se okupili oko nekog cilja ima, ako je cilj pravedan i važan. I bio je primer kako na kraju ono što je dobro uvek pobedi ono što je loše.

I dozvolite mi nešto sasvim privatno. Zahvaljući doktoru Vojinu Milica je došla na fakultet, i pored velikog broja pripadnika režima koji su radili protiv toga. Neki koji su tada u strahu saginjali glavu danas su uvaženi profesori, dekani. Doktor Vojin se ni pred kakvom silom nikada saginjao nije, pa nije ni tada, bez obzira na cenu koju je morao da plati. Zato veliko hvala u moje i Milicino ime, u ime svih mladih i kvalitetnih ljudi za koje se iskreno borio.

Zahvaljući takvim ljudima kao što je bio Vojin Dimitrijević ovoj zemlji se desio Peti oktobar. Na peti oktobar je i otišao ostavljajući veliku prazninu koju nikada nećemo moći da nadoknadimo. Za sve što je kao veliki, istinski patriota uradio za Srbiju i svoj narod, neka mu je večna slava i hvala.

Dragan Đilas
pismo upućeno za komemoraciju u Skupštini grada Beograda
8. oktobar 2012.

Čovek koji nije pretio ni prstom ni glasom

Danas sam obukao svoje najlepše odelo i pažljivo vezivao čvor na kravati. Idem da se oprostim s Vojinom. Ne bih voleo da me odnekud „odozgo“ podseti na džemper s romboidima, kao što je to činio kad god bismo imali dovoljno vremena da se zajedno smejemo, a nije propustio priliku ni pre nekoliko nedelja kada smo slavili kraj leta i moj izbor za Generalnog sekretara Regionalnog saveta za saradnju i skori odlazak u Sarajevo.

U tom sam džemperu došao na razgovor sa bivšim španskim premijerom Gonzalesom, koji je u pratnji veće grupe diplomata, kao izaslanik predsedavajućeg OEBS, došao u Beograd da utvrdi istinu o izbornoj krađi u decembru 1996. godine. U prisustvu predsednika političkih stranaka, članica koalicije Zajedno, GSS, DS i SPO, profesor Vojin Dimitrijević je objasnio ukratko političku i medijsku situaciju u Srbiji, tok izbornog postupka, a zatim je svojim sasvim mladim saradnicima, Vladimiru Đeriću i meni dao reč da objasnimo sve pravne probleme i tehnike korišćene u manipulaciji izbornim rezultatima. Kao da je tek kada je pokazao na mene video taj džemper i nikad mi ga nije zaboravio i „oprostio“. Bilo je kasno da objašnjavam da sam poslednjih 16 sati proveo u prostorijama GSS i prikupljao poslednje podatke o rezultatima u srpskim opštinama.

Pre toga, dok smo čekali visoku delegaciju koja se zadržala u razgovoru s članovima Republičke izborne komisije, ministrom pravde i sudijama Vrhovnog suda Srbije, svi nervozni, zabrinuti za ishod, uplašeni da ne budu izneverena očekivanja i naša i svih drugih „šetača“, obratio mu se jedan od političara, kolega advokat i rezignirano rekao da nemamo šanse. Zna zasigurno da će režim platiti ako treba i 10 miliona maraka i da će sve biti dogovoreno, da (opet?) izostane međunarodna podrška. Vojin se okrenuo i pitao ga, ima li on tih 10 miliona, da eto, ako treba i mi „podmitimo“ Gonzalesa. Kad je dobio odrećan odgovor, posavetovao ga je da se mane priče o zaveri, da veruje u svoju izbornu pobedu, građane na ulici i „diplomatske pregovore“ koji predstoje. Posavetovao ga je da veruje u pravo i pravne principe te da sav posao ostavi „klincima“ koje je Vojin poveo sa sobom.

Vojin Dimitrijević je pedeset godina „savetovao“ generacije pravnika na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu, a zatim i na Pravnom fakultetu Univerziteta Union, da vole pravo, da uče druge da veruju u osnovna ljudska prava, i da ih u svakom poslu kojim se bave, uvek brane od neprava. Okupljao je studente oko sebe, družio se sa njima, davao im je šansu da nešto nauče, da nešto urade, da osete i sami koliko u stvari vrede i koliko svojim znanjem mogu da promene Srbiju. Kada je postao predsednik Jugoslovenskog foruma za ljudska prava, vodio je računa da osim istaknutih profesora prava, stručnjaka za međunarodno pravo, sudija, advokata i sveštenika, u rad ove prve prave nevladine organizacije za ljudska prava u SFRJ, budu uključeni i sasvim mladi tek svršeni pravници, jer je verovao da će taj posao trajati, i da je potrebno odmah u praksi vaspitati generaciju mlađih pravnika za ono što dolazi.

A o tome šta dolazi govorio je i pisao je na vreme. U jednoj od najvažnijih knjiga u novijoj srpskoj politikologiji, koja i danas brani čast srpskih intelektualaca devedesetih godina prošlog veka, a koju je pod nazivom „Srpska strana rata“ uredio Nebojša Popov, Vojin Dimitrijević je objavio tekst u kojem je napisao ono što je neretko govorio: i drugi su u istoriji povelili svoje narode u rat uveravajući ih da im je teritorija zemlje na kojoj žive nedovoljna, i kao po pravilu su se takve ideje i takvi ratovi završavali tako što je teritorija postajala uvek sve manja, nikako veća. Zloslutno i, pokazalo se, tačno. Vojina, naime, vlasti jesu pažljivo slušale, ali ga nisu poslušale, nisu mu verovalе, pa nisu umele ni da se valjano oprostе s njime. Bivalo je tako i s drugim velikanima u Srbiji, samo je tako velikih među nama bilo malo. Možda je razlog tome i to što je umeo da ubode u srce, a da pritom nijednog trenutka ne bude ni zao ni ličan ni zlonameran, nego samo iskren i razločan.

Zapamtiću kako je umeo da govori o tome kako nema velikih i malih nacionalizama, da je i nacionalizam malih naroda i dalje opaka pretnja miru. Imao je hrabrosti da piše i govori i o nacionalizmima nacionalnih manjina u višenacionalnoj državi, ali je uvek podsećao na

odgovornost većinskog naroda za poštovanje prava svih građana. Možda je ta distanca prema vlasti koje god da je boje ona bila, imala i dobru stranu. Iako je bio uvaženi član Predsedništva Građanskog saveza Srbije, građani Srbije ga nisu videli kao političkog ostrašćenika ili protivnika, već kao savest obrazovane i intelektualne Srbije, kao nekoga ko ne pretili ni prstom ni glasom, ko poziva da razgovaramo i da se u razgovoru poštujemo, da poštujemo prava onog drugog.

Slušali su ga studenti, poštovali kolege profesori, pravnici, advokati i sudije. Kada je sa grupom prijatelja među kojima je bio još jedan veliki poznavalac i poštovalac međunarodnog prava ljudskih prava, Konstantin Obradović, osnovao Beogradski centar za ljudska prava okrenuo se sudijama i pozvao ih da uče o ljudskim pravima, da se u svojim odlukama pozivaju na međunarodne dokumente koje je naša zemlja prihvatila. Beogradski centar za ljudska prava postao je referentna organizacija upravo zbog toga što je profesionalno pošteno i dosledno beležio uspehe i neuspehe svake vlade u ispunjavanju osnovne obaveze prema građanima Srbije, da svojim građanima garantuje osnovna prava i slobode i da ih čuva od svoje sile.

Profesor Vojin Dimitrijević je 5. oktobra 2012. godine, išetao iz svog života, kao što je svakodnevno šetao sa svojom suprugom, snajmom i sinom te zime 1996/97, kao što je sa milion drugih građana Srbije slobodno šetao 5. oktobra 2000. godine. Međutim, nije išetao iz života svojih studenata, hiljada advokata i sudija, pravika u državnoj administraciji i srpskoj diplomatiji, još uvek je u domovima gledalaca Kino oka, gladnih lepe reči, ozbiljnog razgovora obrazovanih ljudi jednakih prava.

Goran Svilanović
Novi Magazin, br. 76, 11. oktobar 2012.

Tuga i ponos

Uočljivo je da naša sredina, i ovoga puta, postaje potpuno svesna koga je imala, tek kada ga više nema. Ja bih neku reč u ime onih koji smo još pre šest decenija znali vrlo dobro koliko Vojin više vredi od ostalih. Tada je počelo naše druženje u listu „Srednjoškolac“, a nastavljeno u „Studentu“ – tad smo se upoznali, zbližili i ostali međusobno vezani sve dok nas smrt jednog po jednog nije definitivno rastavljala.

Povremeno bi nas poslovi i obaveze povlačili po svetu, ali smo uvek ostali međusobno vezani nečim za šta je reč prijateljstvo nedovoljna. Ispreplitali smo naše živote, ne samo time što smo se međusobno okumili, to čak nismo ni uzimali suviše ozbiljno, jer je ozbiljno prethodilo. Ne bih da za tu našu bliskost tražim ili kujem novu reč. Nje nema, bar za mene.

Od srednjoškolskog zajapurenog igranja novinarstvom, kada smo se takmičili ko će da izmisli provokativniju ideju za članak pa se peli po krovovima zajedno sa odžaćarima da bismo videli grad i ljude iz drugog ugla, nastavili smo da se nadmećemo poznavanjem onoga o čemu se piše, visprenošću, humorom i čitanjem stranih novina i knjiga do kojih se tada nije lako dolazilo. Jedan drugom smo trljali nos kad bi se u tekstu osetilo blefiranje i u svem tom je, prirodno, bez i trunke nametanja uvek Vojin uspeo da bude razložniji, da razoruža onoga ko je zadrht – da bude nenametljivi autoritet. Prednjačio je i kada se „merila pamet“, a i kada se mladalački traćilo vreme ludorijama. Imao je onu lepu nadarenost nekih od retkih naših velikih ljudi da, uz znanje verifikovano u svetu, očuva i normalnost, prisnost, duhovitost i šarm.

Nikada nije pravio barijeru između sebe i drugih, ostavljao je drugome da nazre granicu do koje može da bude prisn sa njim.

Poneko je od nas ostao zauvek u novinarstvu (Dušan Kira Simić, glavni urednik NIN, Vlada Filipović, urednik Borbe i prvi PR u Genexu i na Balkanu, dok sam ja imao sreće da vodim jedan čestit

list, Ekonomsku politiku); Vojin, Slobodan Boba Selenić i Ljuban Nedeljković ostvarili su svoje uspješne karijere profesora Pravnog fakulteta, Pozorišne akademije i Tehnološkog fakulteta, Dušan Makavejev se opredelio za film i stekao svetsku reputaciju na tom polju. Bilo je i prolaznih članova, ali smo se nas nabrojanih sedam, okupljali zajedno ne samo kada nam je bilo veoma teško ili veoma lepo. Bili smo nešto između Kurosavinih goropadnih sedam samuraja i Snežaninih luckastih sedam patuljaka – nikada samo jedno.

Imali smo svi mi sijaset prijatelja, Vojin ponajviše, al' smo našu bliskost čuvali za sebe. Za svih tih šest decenija Vojin je bio naš stožer u svakom smislu, čak i u onom organizacionom, kad treba pozvati kafanu da se režervište sto. Ničega se nije libio ni onda kada je već postao ugledan profesor sa počasnim doktoratima u svetu, ni kada je osnovao Centar za ljudska prava, pa ni kada je strpljivo novinarima objašnjavao gde je mesto naše države i državnika u svetu.

Znam bilo je onih koji su ga mrzeli. Mrzeli su ga zato što je nasuprot njima simbolizovao znanje, razum i želju da nas približi normalnom svetu.

Sa više od osamdeset godina niko nije zdrav. Vojin je svom zdravlju pridavao važnosti, ali se čuvao da mu ono ne postane opsesija. Da se preduzme što se mora i kad se mora. Imao je retku vrlinu da prihvata konsekvence svog ponašanja.

Nabrajam, al' vidim da sam nemoćan da iskažem ono iznutra, ono što nas je činilo svojim. Njegova Branka je umela to da kaže uz ime svakoga od nas i neizostavno „naš“: – naš Ljuban ili naš Džive... a eto NAŠ Vojin nas je napustio i voleo bih kada bi mogao tugu da ublažim ponosom što sam mu bio drug.

In memoriam, veoma lično

Vojin Dimitrijević

Ili: o smislu za humor, o razbijenoj posudi za led, o pristojnosti, o gospodstvu, o poštenju i o ostalim pojavama u životu

Kad sam čuo vest, u petak popodne, mašio sam se rukom za prvu Vojinovu knjigu koja mi se našla iza leđa. Bilo je to – sasvim odgovarajuće – „Silaženje s uma“ iz 2006, sa posvetom: „Tanji i Miši, za uspomenu ili predviđanje, Vojin“. To „predviđanje“ me je slomilo. Zašto?

Evo zašto.

Vojin Dimitrijević, renesansni gospodin, *grandseigneur*, erudita i briljantan pisac svega što se napisati dade, verovao je – kao i svi takvi, njemu slični – da će ironija, satira i smisao za humor spasti ovaj svet (ako se ovaj svet uopšte može spasti, što je drugo pitanje). Knjigu sam otvorio otprilike, gde mi je prst pao.

Smisao za humor: Molim: pošto je u „Vremenu“ od 10. februara strašne 1992. godine napisao urnebesnu paškvilu o tome da „kako je Svetozar Marković prodao Srbiju Karlu Marksu“, sve sprdajući se sa tadašnjim teoretičarima zavere (s kojima će se sprdati do smrti, u petak), Vojin se naglo uozbiljio i napisao sledeće: „...ovo je bio skromni i neuki pokušaj rehabilitacije šale u srpskom narodu“. Onda je to obrazlagao ovako: „Humor i ironija su znak pameti i skromnosti onoga koji iznosi neku tvrdnju. On time pokazuje da je uveren da se služi najboljim argumentima, ali da njih odvaja od sebe, jer ne misli da je nepogrešiv i da nema bar neku sitnu manu. Ako je takav, sagovornici ga primaju kao ljudsko biće, sa simpatijama ili razumevanjem koji odatle proističu. U suprotnom, njegova uobraženost postepeno se pretvara u ograničenost, a njegove patetične tvrdnje sve su neumesnije“. Vojin je bio čovek lepo vaspitan, pa ćemo poslednju rečenicu prevesti na srpski: takav, ukratko, ispada budala, kakav i jeste od samog početka.

Sa takvim budalama Vojin je ratovao celog života, ismevajući ih fino, ironično, sarkastično i nadasve duhovito. Hana Arent kaže negde (ne zamerite mi, ta mi je knjiga ostala u Zagrebu) da se sila suzbija putem moći, što je nešto jako drugačije, a da je najbolje oružje protiv autoriteta podsmeh, dakle humor. To je zato što je autoritet nešto najviše nalik na seoskog protojereja-stavrofora: debelo, bradato, sa crvenim pojasom i dubokim glasom (najviše nalik na Dragana M. Jeremića); nešto što se od podsmeha i sprdnje izduva, jer u njemu ničega nije ni bilo; da jeste – imalo bi smisla za humor. Jebeš autoritet koji nema smisla za humor: on je prazan i zveči i izduva se kroz najmanju rupu kad ga neko bocne.

Smisao za humor, dakle, osnovno je merilo ljudskosti, u čemu se slažu svi dobri ljudi i sve lepe žene i toga se Vojin Dimitrijević držao celog svog dugog i plodnog života. Ta knjiga koje sam se spontano mašio, „Silazenje s uma“, puna je Vojinovih što veoma ozbiljnih (iz oblasti međunarodnog prava i ljudskih prava itd.), što naizgled novinskih esejčića. Obe vrste tekstova, međutim, pisane su izuzetno pismeno, lucidno i duhovito. Pisao je Vojin podjednako duhovito i pametno, jasno i nesporno, o svemu: od ismevanja teoretičara zavere, preko iznenađujuće dobrih književnih kritika (o Seleniću, na primer), pa do stvari pozorišnih. U toj poslednjoj disciplini napisao je možda jedan od svojih najlucidnijih tekstova (za pozorišni časopis „Teatron“ u leto 2003.) – o „Rodoljupcima“ Sterijinim. Tu je – sve poredeći srpske nacionaliste iz 1848. sa ovima današnjima (nema nikakve razlike, uostalom) – uzgred rekao nešto što ne treba zaboraviti: lako je, veli Vojin, „biti fanatičan u odbrani nekog ekstrema, ali se ne može biti *fanatično tolerantan*“. To će on kasnije ponavljati, jer je veoma važno – ko razume.

Posuda za led: Negde proletos desilo se da nam posuda za led cikne: jednostavno je otpalo dno sa kristalne čase, ko zna koliko stare (poklon neke prijateljice Tanjine pokojne mame). U petak je Tanja hodala po Kalenića pijaci, od jednog do drugog staretinara, sve tražeći novu kristalnu posudu za led, jer da „Vojin i Branka piju viski

(„škotsku rakiju“, što kaže Milica Delević) isključivo s ledom“ i da je sramota nemati pravu posudu. Našla je posudu (lepa, sovjetska, 5r. 50kp.), ali je bilo prekasno.

Vojina, Branku i decu (Branko & Branka plus unuci) znamo – sada mi se čini – oduvek. Vojin i moj pokojni tata bili su kolege i dobri drugari još sa Pravnog fakulteta, ali smo se zbližili tek kad je počelo veliko sranje. Vojin je pre toga vodio ono čuveno „Kino oko“ (ko se seća), što je bio veliki medijski proboj: čovek duhovit, brz, obrazovan i – tolerantan i promišljen. U stvari, kad se setim, Vojina i Branku upoznao sam tek preko dece (B.&B.).

Tada je Vojin pisao povremeno za „Vreme“, ali i za sve druge novine koje su smele da ga objave. Nekako smo se Tanja i ja s Vojinom i Brankom združili polako i neprimetno, da bi to postalo ozbiljno prijateljstvo. Da skratim: rastajali bismo se tek u ranu zoru, kad se svi ostali gosti razidu iz njihove ili naše kuće; mogli bismo bili i duže, ali ili je nestalo cigareta, ili te Miličine „škotske rakije“; ili nam se baš bilo prispavalo. Vojin i Tanja – kao kolege pravnici – bili su se uzajamno precenjivali i stalno gađali komplimentima. Najlepši deo tih naših druženja bila je ta kasna noć, kad gosti odu, a mi udarimo u ono najslabije ogovaranje nasamo. Neću sada da kažem da nismo grešili dušu tu i tamo; to je bilo neizbežno, ali u najvećem broju slučajeva i pravedno. Ko pročitao – pa makar i iznova – „Silaženje s uma“ naslutiće ko su bile teme tih ogovaranja. Uostalom, to što o njima mislimo bili smo im ionako već rekli i javno, ko ih jebe. Poslednja noć koju smo proveli zajedno bila je 1. septembra ove godine, pre nešto više od mesec dana. Večera kod nas, do tri ujutro; opet bismo bili ostali i duže da smo mogli, ali nismo mogli: godine i to. Vojin mi je izgledao malo iscrpljeno, ali smo to tumačili uobičajenim problemima sa kičmom i poodmaklim sedenjem do u nedoba. U petak je Vojin prošao lekarski pregled za produženje vozačke dozvole i posle toga umro od masivnog infarkta u prisustvu dva dobra kardiologa.

Jesu li intelektualci inteligentni?, pitao se Vojin Dimitrijević juna 1996. u „Vremenu“ – uzalud. Nisu, barem ne nužno, s obzirom na to ko je sve „intelektualac“ u današnje vreme. Primetio je i zašto teoretičarima zavere slabo ide otkrivanje namera i ujdurmi „stranog faktora“ („moćnika“): zato što „im ta istraživanja znatno otežava okolnost što stranci govore i pišu stranim jezicima“. Osim toga, „svako istraživanje svetske zavere mora da stigne do glavnih kandidata za svetske zaverenike, koji su skoro uvek Jevreji“. Kako to uskladiti sa tadašnjim srpskim udvaranjem Jevrejima? Kako pridobiti njihovu naklonost, kada su „srpski filosemiti, među kojima i mnogi intelektualci, prišli Jevrejima puni antisemitskih predrasuda?“.

Vojin primećuje takođe da je „najviše ekstremnih nacionalista među neprevodivim pesnicima“; da su „i nacionalisti znali da je Đinđić jednostavno bio isuviše pametan da bi bio nacionalista“. „Inteligencija je ovde gluplja od naroda!“ zavapio je Vojin još pre oktobarskog prevrata 2000. u jednom intervjuu.

Na kraju, u epilogu ove sjajne knjige (pisanom septembra 2006), Vojin će gorko revidirati svoje polazne pretpostavke: „Mislim da podsmevanje, ironija, satira nemaju više nikakvog efekta u Srbiji. Ne treba u borbi protiv opake duhovnosti biti samo duhovit i reći, na primer, da tu famoznu duhovnost naseljavaju sablasni duhovi, a ne ljudski duh. Niko ovde nije izgubio ni jedan glas jer je smešan“. Na kraju epiloga Vojin Dimitrijević kaže da je: „...racionalni pristup javnim stvarima i poslovima (*res publica*) u Srbiji, za koji se potpisani sve vreme zalagao, promašen i osuđen na neuspeh. Možda treba isprobati neke druge, postmodernističke metode“.

Možda.

Miloš Vasić
Vreme, br. 1136, 11. oktobar 2012.

Vojin Dimitrijević

U nedeljnoj Politici na naslovnoj strani objavljena je karikatura, novinska ilustracija, slika Dušana Petričića, u svakom slučaju „in memoriam“ u formi crteža (tvorevina koja postavlja pitanje žanra, dakle „začudno“ remek-delo), a naslov mu je „Vojin Dimitrijević“.

Rimski plavo nebo, univerzum, kosmos, a nema zvezda. U prvom planu hrid, stena mrka i svetionik, ugašen. Tako poželite da je svetionik upaljen, da ima svetla uprkos svemu, ali tama je i tišina. Pitanje svih pitanja, kako je to kada nema.

U predstavi „Gospođa Olga“ Milutina Bojića, „u potrazi za konačnom verzijom“, u dramaturškoj rekonstrukciji i režiji Zlatka Pakovića, na premijeri 7. maja 2010, a onda i na reprizama u CZKD, nastupio je prof. dr Vojin Dimitrijević. Radilo se, naime, o upadu stvarnosti u predstavu, ili predstave u stvarnost, te su ciljani akteri takvoga obrta i istovremeno finala predstave u obliku večitog slavlja slave i svega što sa tim ide, bili Predrag Koraksić Koraks u ulozi sveštenika, koji ima da sveti kolač, njegova pomoćnica u tom činu Milica Tomić, te Branimir Stojanović. Za ulogu glavnog gosta izbor je pao na Vojina Dimitrijevića.

Trajali su pregovori, sastanci, indikacije, pripreme, lepo je Vojin sve slušao, na probe je dolazio, na najmanje kašnjenje zvali smo Branku Dimitrijević, da proverimo, da pitamo. Moram da priznam da je u podsvesti „kucalo“ pitanje da li će odustati, da se neće slučajno predomisli. Ni govora. Sklopili smo i dogovor da će sledećom prilikom Vojin imati mnogo veću ulogu, da će biti na sceni sve vreme buduće predstave. Slutim da je to bio nastavak „uživo“ njegove uloge u kulturnom „Kino oku“, emisijama koje su bile javni prostor, a ne servis čitave jedne epohe.

U raznim ulogama je Dimitrijević nastupao u CZKD-u, bio je učesnik mnogih razgovora o ljudskim pravima, i politici, promoter knjiga... To je ono što se vidi, međutim, ono što se na prvi pogled ne vidi, a znači suštinu jednoga koncepta, ili jedne kulturne politike, jeste „davanje tona“, ili, bolje rečeno, zadavanje osveštene razine – predlozima,

dolascima, razgovorima i komentarima. To je način na koji se jedna sredina kontinuirano intelektualizira, čini zahtevnijom, autorefleksivnijom i kritičkom, istovremeno. Hoću da kažem, sve institucije i zajednice u kojima je Dimitrijević boravio nesrećne su na različite načine, a one u koje nije nikada više zalazio srećne su na potpuno identičan način, u njima je „jednakost iskupljena po cenu jednoličnosti“.

U filmu „Filadelfija“ Džonatana Demija, vrhunski advokat otpušten zbog ejdsa na pitanje advokata odbrane, zašto je odabrao da se bavi pravom, odgovara „Ja volim pravo“. I istovremeno operu „Anre Senije“ i Mariju Kalas, božanstvo koje silazi na zemlju, i koje jeste ljubav i koje ispunjava nadom. U pitanju je „prosvetljenje“, a ne samo egzaktna nauka, pravo, i umetnost, a ne veština, opera. Iza kojih stoji tvorac, a to je čovek. Endrju Beket, advokat: „Volim zakon najviše zato što s vremena na vreme, ne tako često, ali ponekad, budete deo pravde koja se ispuni“.

Deo pravde koja se ispuni. Nije nikakvo čudo, a čuda dolaze od ljudi, da je Vojin Dimitrijević uticao na generacije pravnika, ali isto tako i na čitav kulturni i produktivni pogon naše ljudske zajednice. Koja je imala smisla da bude sastavljena od pojedinaca sa smislom da jedni druge čuju, ma šta bila njihova uža preokupacija, a u nastojanju da misle celinu.

„Dobrodošli, deco, jeste li sigurni na kom je nivou naša bezbedonosna kultura“, Dimitrijevićeve su reči na kraju predstave „Gospođa Olga“, na slavi. „Znam da se na slavu ne poziva. Ali došlo je vreme da se postave kontrole, da nam se nije uvukao neki LGBT, da nam se nije uvukao neki komunista, da nam se nije uvukao neki Arnautin, ili neki Slovenac. Deco, počastite se, pomirite se i ne bacajte pare“.

A onda se svetlo gasi, kao na Petričićevom crtežu.

Borka Pavićević

Vojin Dimitrijević kakvog ću pamtiti

Postoje ljudi o kojima mislimo da će zauvek biti uz nas. Taj osećaj o njihovoj sveprisutnosti i značaju sa kojim smo se toliko srodili čini ih delom našeg intelektualnog života i osećajnosti. Vojin je u tome uspeo. Činilo se da to postiže sa lakoćom i bez velikog truda. Ali iza te lakoće stajao je neverovatno veliki rad, učenje, angažman. Bio je obrazovan, a stalno se obrazovao. I to ga je činilo izuzetnim, a ipak tako bliskim i jednostavnim. I kada se na momenat činilo da ga poznajete, iznenađivao je uvek novom svežinom duha i novim znanjem. Nikada se nije ponavljao i to nije ostalo neprimećeno. Nebrojeno puta imala sam priliku da od poznanika, kolega i prijatelja čujem isto pitanje: da li si slušala Vojina Dimitrijevića sinoć na televiziji. Njegovo pravničko znanje i sloboda duha bili su neograničeni. I ta njegova unutrašnja sloboda davala mu je snagu i bila inspiracija u odbrani ljudskih prava, po čemu ćemo ga pamtiti. Bilo da je govorio o, na primer, zaključcima Venecijanske komisije ili o kršenju ljudskih prava, uvek se obraćao čoveku. Nije bio zaštitnik ljudskih prava nego njihov branilac, postojan na razmeđi koja odvaja racionalno od emotivnog, ali uvek osećajan. Približio je pravo ljudskih prava i običnim ljudima, i to baš u vreme masovnog kršenja ljudskih prava, i po tome je Vojin Volter našeg doba. Uverena sam da još nismo svesni tog prelomnog trenutka kada smo, zahvaljujući Vojinu postali bogatiji za jedan nov senzibilitet i svest o ljudskim pravima. To je zaveštanje koje nam je ostavio Vojin i koje će se tek vrednovati.

Vojin Dimitrijević je bio čovek kulture i čovek politike. Sećam se sa kakvim sam ga čuđenjem posmatrala kako osniva odbore Saveza reformskih snaga, kada počinje naše druženje, a potom i Građanskog saveza Srbije, i kako smireno i bez velikih reči objašnjava zašto nam je potrebna takva stranka. On je mirnoću profesorskog poziva na Pravnom fakultetu pretpostavio angažmanu intelektualca za jednu miroljubivu i tolerantnu politiku što je u agoničnoj Srbiji 90-ih bilo ne samo kažnjivo nego i delovalo neobično, poput glasa sa udaljenih zvezda. Ali nikada politika nije imala prednost nad njegovom pravnom naukom. Naprotiv, srećno ih je spojio i tako politiku učinio disciplinom dalekom od svake vulgarnosti. S pravom je Vesna Pešić

u oproštajnom govoru Vojina uporedila sa Mocartom našeg prava, a to bi se poređenje slobodno moglo proširiti i na politiku u kojoj su znanje i tolerancija uvek bili deficitarna roba.

Njegov galski duh primiren anglosaksonskom legurom činio je da se Vojin u svetu kulture kreće suvereno. Kombinovao je imaginaciju sa poštovanjem za činjenice kada bi vrednovao neko umetničko delo. Tako je u eseju o Steriji povodom 200. godišnjice rođenja i 150. godišnjice smrti u časopisu Teatron o Rodoljupcima napisao: „Sterija je hteo da se ponovo pročita istorija i da se nauči nešto iz nje... Sterijin zahtev se i onda i danas smatra kao poziv na štetnu i zlonamernu reviziju prošlosti, koju rodoljupci ne vide kao predmet koji se može objektivno spoznati i istražiti nego kao priču koja se za dobro naroda stalno mora izmišljati: „moralo se tako govoriti da narod ustaje“. Malo je nade da pregaoci na stvaranju i očuvanju moći i mitova neće ponovo, umišljeno ili iz nehata, uspeti da izgrade čarobni i neodoljivi dvorac za nitkove“.

Vojin je sarađivao sa Republikom i bio njen čitalac i kritičar. Možda jedan od poslednjih tekstova koje je napisao bila je podrška projektu Republike „Kuda ide Srbija“, koji smo podneli Fondu za otvoreno društvo. Više od kurtoazne podrške, taj tekst koji je napisao na moju molbu, bio je strastan esej u odbranu analize i potreba čitalaca Republike i javnosti da razmišljaju o političkim (ne)prilikama i maglama u kojima se našla Srbija pošto je opisala još jedan neuspešni krug u svojoj istoriji.

Moje najranije sećanje na Vojina potiče iz mojih gimnazijskih dana. Tada je, ubrzo posle beogradske projekcije, u Vršcu prikazan film „Hirošimo, ljubavi moja“ o ljubavi Francuskinje i Japanca, koji je izazvao priličnu ideološku buru, i to ne samo u Jugoslaviji, nego i u svetu. Od rata je prošlo dosta godina, ali su sećanja još bila bolna. U vršačku gimnaziju jednog popodneva došli su Vojin Dimitrijević i filmski kritičar Milutin Čolić. Bili su zgodni, intelektualni, neobični. Zajedno smo, u sali prepunoj đaka pogledali film, a onda je počela

diskusija. Bili smo zbunjeni i u nedoumici: da li je bilo u redu zaljubiti se u „neprijatelja“ i dokle sežu zabrane, pa i u ljubavi; šta je sa moralom i patriotizmom, gde počinje izdajstvo. I tada je Vojin, za koga sam zbog šarma i njegove poznate nemarne frizure namah pomislila da je Francuz, branio pravo žene i muškarca da vole i pravo na slobodu izbora. To što je tada govorio bilo je tako blisko onome što ćemo kasnije nazvati ljudskim pravima. Posle Vojinovog govora sve je bilo lakše i jednostavnije. Vojin nas je uverio da je ljubav uvek u pravu i da je pravo na život iznad svih prava. Dugi niz godina posle toga, moj nekadašnji profesor nemačkog i filmoofil Ervin Mareš i ja često smo se sećali tog gostovanja kada nas je Vojin fascinirao za sva vremena.

Olivija Rusovac
Republika, br. 536-539, 1. novembar – 31. decembar 2012.

Impresivno dostignuće za jedan častan život

U Srbiji u kojoj je sve osporeno konfliktima koji se neznanjem i površnošću stalno produbljuju, u društvu kome se inat nameće kao brend za primitivnu tvrdoglavost, nesporni autoritet nije lako izgraditi i očuvati. Vojin Dimitrijević je bio jedan od retkih koji je u tome uspeo.

Vojin nije bio dosadni i konzervativni profesor. Zato su ga studenti voleli, a kolege, u inostranstvu naročito, cenile i onda kada su najžešće kritikovali politiku zemlje u kojoj je živio i koju je neizmerno voleo.

Nije verovao u alibi kukavica da je politika nedostojna naučnika i aktiviste za ljudska prava. Nije pobeo u zavetrinu slatkastog kiča nacionalizma, forsiranog patriotizma i budalaštine da se domovina brani tako što se o njenim manama ćuti ili tek stidljivo piše u knjigama koje niko neće čitati.

Verovao je da se o ljudskim pravima, međunarodnom pravu, regionalnom miru, prevladavanju prošlosti i lustraciji mora govoriti glasno, politički jasnim, gramatički savršenim i narodu razumljivim srpskim jezikom.

Radio je to devedesetih i kao jedan od lidera Građanskog saveza Srbije, pre toga kao aktivista prvih antiratnih i antimiloševićevskih političkih pokreta. Posle 2000. godine, kao autoritet kome su se svi obraćali za savet.

Niste uvek morali da se složite. Naprotiv. Mogli ste da raspravljate i kažete ako mislite da je preoštar ili da verujete u drugačiji politički rezon i izbor. Samo dva minuta kasnije, već se smežete vicu koji je ispalio ili pažljivo slušate njegovu analizu nekog filma ili knjige. To je bio Vojin. Pošto je živio, a ne statirao u životu, uvek ste mogli da ga nazovete u ponoć i zatražite savet ili prokomentarišete stvarnost u Srbiji.

Bio je relevantan i važan u razvoju sistema UN onda kada su oni koji se danas kunu u međunarodno pravo još vojevali pod zastavom

luzerskog nacionalizma. Podržavao je i borio se za razumnu politiku, dok su lažni očevi nacije „preumljivali“ narod terajući ga da bojkotuje slovenačke frižidere i kiselu vodu.

Predavao je na univerzitetu ljudska prava sve dok ga nisu oterali autori i uterivači anticivilizacijskog Zakona o univerzitetu iz 1998. godine. Predavao je i posle, borio se kroz Beogradski centar za ljudska prava, opstajući na tržištu i onda kada su mnogi kukali za toplim jaslama sigurne profesorske karijere. Izlazio je na izbore kao političar i kad je znao da nema šanse u zemlji zatrovanoj glupošću i falsifikovanim mitovima. Nije mislio da su svi koji se politikom bave prljavi. Razumeo je pravila politike i nije se licemerno zgražavao nad njima.

Kada je prestao da se aktivno bavi politikom nije počeo da mrzi sve oko sebe, što je česta greška onih koji se iz politike povuku.

Zato su danas tužni svi koji su dobronamerni prema svojoj zemlji. Zbog toga niko nema potrebu da zajedljivo podseti na neku situaciju za koju veruje da bi nešto uradio, procenio ili rekao ispravnije od Vojina.

Impresivno je to dostignuće za jedan život. U Srbiji posebno.

Bojan Đurić
Politika, br. 35531, 7. oktobar 2012.

In memoriam: Vojin Dimitrijević (1932-2012)

Odlazak velikog čoveka u maloj zemlji

Iznenada i simbolično, baš 5. oktobra, u Beogradu je umro Vojin Dimitrijević, profesor i čovjek koji je cijeli svoj život posvetio borbi za ljudska prava.

„Kome to i čime to čovek mora da se ‘oduži’ zato što ima pravo na život, slobodu kretanja i što je zabranjeno da bude podvrgnut mučenju? Jedina opšta pravna obaveza čoveka prema državi jeste da poštuje zakone. Država je dovoljno moćna da ga natera na to poštovanje pretnjom sankcije, ali savremena država ne sme da ljudima u svojoj nadležnosti nameće pravne obaveze kojima krši njihova ljudska prava.... U odnosu na državu, pojedinac je slab i ima pravo da se poziva na argumente protiv njene neobuzdane svemoći“, pisao je Vojin Dimitrijević.

Rođen je 1932. godine u Rijeci; otac mu je bio diplomat. Svoj znanstveni put započeo je na Pravnom fakultetu u Beogradu, gdje je radio do 1998. godine, kad je – zajedno s kolegama koji su se protivili Zakonu o univerzitetu koji je visoko školstvo „podjarmio“ interesima tadašnje politike – brutalno izbačen. Profesorski posao nastavio je kasnije na Pravnom fakultetu Univerziteta Union, a posljednji ispit održao je dva dana prije smrti.

Bio je osnivač i direktor Beogradskog centra za ljudska prava, počasni doktor više sveučilišta, član Venecijanske komisije Vijeća Evrope i član Stalnog arbitražnog suda u Hagu. Bio je član Balkanskog političkog kluba. Radio je i kao komesar Međunarodne komisije pravnika. Bio je ad hoc sudac Međunarodnog suda pravde, predsjednik Jugoslavenkog udruženja za međunarodno pravo, član Savjeta za borbu protiv korupcije, potpredsjednik Komiteta za ljudska prava Ujedinjenih naroda, član Srpskog PEN centra... Ostavio je na stotine članaka u domaćim i stranim časopisima, kao i knjige „Međunarodno pravo i ljudska prava“, „Međunarodni odnosi“, „Terorizam“, „Strahovlada“, „Silaženje s uma“. Dobitnik je francuske Legije časti.

„Biti slobodan na Balkanu, uprkos njemu i predstavi o njemu, biti slobodan u Srbiji, uprkos svemu, jedan je od ciljeva naučnog i životnog opusa Vojina Dimitrijevića“, rekla je na komemoraciji prijateljica i dugogodišnja fakultetska kolegica Vesna Rakić Vodinelić. „Moja struka je vezana za ljudska prava i trudim se da struku ne izgubim, trudio sam se i trudim se da ne izgubim retoriku struke. Nastojim da se zalažem za ljudska prava u svim uslovima, bez obzira na to koga vidim kao protivnika... Kad neko živi duže od svog oca na Balkanu, pa ako je još imao sreću da nije bio u zatvoru – što je slučaj sa mnom – onda su to za Balkan viškovi života i slobode i mogu se smatrati čistim ćarom!“, pisao je Vojin Dimitrijević u svojoj knjizi „Silaženje s uma“.

U istoj knjizi, u tekstu „Veliki sudar ludosti i gluposti“, napisanom 1999. godine, za vrijeme NATO bombardiranja SR Jugoslavije (objavljenom u madridskom El Paisu, ženevskom Le Tempsu i milanskom l'Avvenireu, te potom i beogradskom Danasu), on piše: „Oдавно sam otkrio da se budale uzajamno vole. Prepoznaju se i ljube. Rade na istoj talasnoj dužini. Pre dvadeset godina, kada je izgledalo da je problem Jugoslavije komunizam, a ne nacionalizam, putovao sam u istom kupeu s hrvatskim i srpskim nacionalistom. Videvši da sam umereni Jugosloven, obojica su me prezreli i s takvim se zanosom upustili u razgraničenje, u razmenu sela i parcela da su skoro došli na ivicu polnog snošaja. Oni su imali svoju religiju, a ja sam bio 'etnički ateist'“.

Mnoge je generacije Vojin Dimitrijević usmjerio ka ljudskim pravima. Sam je bio jedan od najiskrenijih i najupornijih boraca za ljudska prava u Srbiji.

„Vojin Dimitrijević je umro upravo 5. oktobra, zatvorivši – ne samo simbolično – krug poštene i odvažne borbe za čoveka u državi ustrojenoj protiv čoveka. Tu borbu je vodio dugo i uporno, bez ličnog interesa, poštujući protivnike i pravila igre. Bio je veliki čovek u maloj zemlji. Iza takve veličine, praznina ostaje dugo i često se oseti –

praznina, kao gola hrid na kojoj se iznenada ugasio svetionik. Verujem ipak da varnice njegovog intelektualnog i emotivnog žara tinjaju u mnogima od nas – njegovoj intelektualnoj deci brojnih generacija, u svima koji su sa njim radili ili čitali njegove radove ili ga slušali. Vojinov *višak života*, uprkos njegovoj respektabilnoj životnoj dobi, doživljavamo kao teško podnošljivi *manjak u životima svih nas*“, rekla je Vesna Rakić-Vodinelić na komemoraciji, saževši tako osjećaje mnogih nas kojima će Vojin Dimitrijević bolno nedostajati.

Tatjana Tagirov
Novosti, br. 669, 12. oktobar 2012.

Učitelj

Jelena Mijač, učiteljica. Duže od pola veka pamtim ime učiteljice koja mi je predavala samo u prvom razredu osnovne škole. Pamtim je po ozbiljnosti sa kojom nas je slušala, svakog učenika u razredu sa istom pažnjom i poštovanjem, pamtim kako je za svakoga od nas donosila posebno pripremljene zadatke, prilagođene svim razlikama koje među učenicima postoje. Pamtim kako smo bili zbunjeni kada je otišla ali i kako smo zapravo bili pripremljeni da nastavimo uspešno učenje u novim okolnostima, sa novom učiteljicom.

Setio sam se svoje učiteljice u trenutku kada sam saznao da nas je napustio Vojin Dimitrijević i to me je na trenutak zbunilo. Ali, ta asocijacija mi je pomogla da u jednu reč sažmem šta je Vojin bio u mom životu, a verujem i u životima mnogih – UČITELJ.

Nikada mi nije bio profesor, nikada mi nije držao predavanja, privatne časove. Imao sam sreću da sa njim politički a potom i u okviru civilnog društva sarađujem, da ga slušam i posmatram u rešavanju malih i velikih, lakih i teških problema, u strpljivoj komunikaciji sa najneverovatnijom galerijom malih i velikih, lakih i teških ljudi. Imao sam sreću da na taj način od Vojina učim i nadam se naučim da su doslednost, koju mnogi čitaju kao odlučnost, i pristojnost koja je mnoge zbunjivala, osnov samopoštovanja i poštovanja drugih.

Njegov stručni i ljudski autoritet je bio neupitan i čini mi se da je svoj profesionalni i društveni status shvatao kao obavezu da u svakoj situaciji pomogne u rešavanju problema, onoliko i kako može. Samo njegovo prisustvo davalo je viši stepen važnosti i ozbiljnosti nekom događaju. Zapravo je malo, retko i kratko govorio ali se izgovoreno pamtilo i uvek pomagalo da se tema sagleda u svojoj potpunosti i da se na osnovu toga pronađu uspešna rešenja.

Njegov stručni i ljudski autoritet, njegova doslednost i pristojnost bili su neprijatan izazov nedemokratskom, fušerskom sistemu u

kome je živeo i radio. Pravni fakultet u Beogradu ga je 1998. godine prevremeno penzionisao. Formalni tazlog je bio njegovo neprihvatanje Zakona o univerzitetu koji je ukidao autonomiju Univerziteta i njegovo odbijanje naloga da profesori moraju potpisati novi ugovor kojim zapravo prihvataju Zakon. Mislim da su to bili samo izgovori da se sa Fakulteta skloni profesor koji svojim profesionalnim i moralnim ugledom „kvari studente“ i postavlja kriterijume sa kojima je samo mali broj kolega mogao da se poredi. Vreme je pokazalo da se protiv nekih koji su Vojina oterali sa Pravnog fakulteta danas vodi istraga zbog primanja mita.

Vojin je postao svojevrsan simbol za ljudska prava, ne samo zato što je znao sve pravne aspekte koji ih regulišu i što je ljudska prava sagledavao u njihovoj dinamičnoj složenosti. Za razliku od mnogih koji o ljudskim pravima samo lepo govore on ih je i poštovao prema svakome u svakom trenutku. A govorio je između ostalog i sledeće: „Nisu sva ljudska prava žestoko politička, ali država može propasti zbog nedostatka ljudskih prava. To je jedan od razloga što je propao SSSR. Država ne može opstati sa nemotivisanim stanovništvom, sa stanovništvom koje je u neizvesnosti zato što se pravo ne poštuje. Uloga prava je da vam da nekakvu izvesnost u životu, uključujući to šta smeš a šta ne smeš da radiš.“ (Vreme, 2000. godine) Ili: „Ako se nasluti da iza nekih nereda ili protesta stoje neke leve snage, ne daj bože anarhističke, onda treba postupati vrlo oštro. Ako se nasluti da stoje neke desne snage, pod kapuljačama ili bez kapuljača, onda počinjemo da bivamo vrlo pipavi. Uopšte, ovde vlada strah od desnice, a uticaj leve snage je tako slab, da se sa njom može raditi šta se hoće.“ (Pešcanik 2011. godine) Ili „Prvo što mnogima pada na pamet jeste da je razlog za ovako štedru podršku vlastima koje tolerišu kršenje ljudskih prava traženje što šire podrške u međunarodnoj zajednici u kampanji za sprečavanje priznanja državnosti Kosova i Metohije. Ovo je, naravno, blizu pameti, ali: zašto zvanična Srbija s tolikom lakoćom odvraća oči od teških kršenja ljudskih prava u svetu, koja su postojala bar u nekim gore navedenim primerima, i nije li cena za eventualno nepriznavanje Kosova

za Srbiju prevelika – u moralnom, pa i u praktičnom, smislu?“.
(Pešćanik 2010. godine)

Učitelj je nekada bilo poštovano zanimanje jer znanje koje je prenosio nije trajalo samo do dobijanja ocene već je trajalo mnogo duže, ne retko za ceo život. Navedeni citati su samo mali primeri onoga što nam je, što mi je, ostavio Vojin Dimitrijević. Učitelj.

Miljenko Dereta
Politika, br. 35535, 11. oktobar 2012.

Vojin Dimitrijević kao pisac

Vojin Dimitrijević je, kao malo ko drugi u Srbiji, umeo i imao snage i hrabrosti da smireno i razumno govori o najgorem. Metafora o čoveku svetioniku u mračnim vremenima kao da je skrojena po njegovoj meri. Vojinova neuvijena, ali razložna i tačna reč bila je jedan od rekih putokaza za ljude koji u Srbiji, već godinama ogrezloj u korupciju i nasilje, gube nadu da ima izlaza, da može biti bolje, da otpor postojećem stanju stvari ima smisla.

Vojin Dimitrijević je bio jedan od onih naših retkih intelektualaca koji se, reagujući na nasilje, ne zadovoljavaju time da mu okrenu leđa, da s njim nemaju ništa, kao da je to sve što pametan i častan čovek može da učini. Bio je ubeđen da pasivno distanciranje od zla nije dovoljno, da je takozvana „etika čistih ruku“ problematična. Nije ga mnogo impresionirao ni stari moralistički argument da veliki duhovi, oni koji duboko doživljavaju zlo, ne treba o tome da govore jer tako šire u narodu nemir koji osećaju. Vojin je prihvatao da nas intelektualcima i časnim ljudima ne čini izazivanje panike, ali je bio ubeđen da takvi nismo ni kad se povlačimo u sebe. Mislio je da je njegovo da govori, da govori bez straha i protiv straha, da svojom rečju i svojim primerom održava veru u razum i ljudskost, posebno onda kada se čini da je ta vera sasvim pokolebana. U tome je bio uporan, neumoran, tako da nas je odavno bio navikao da – kad god se dogodi neki novi slučaj kršenja ljudskih prava – očekujemo njegov komentar, koji će nam pomoći da razumemo uzroke i prirodu tog slučaja, ne samo iz specifičnog pravnog ugla, nego i sa etičkog i humanističkog stanovišta.

Za Vojina je zlo pre svega abdikacija razuma, „silaženje s uma“, kako glasi naslov jedne knjige njegovih eseja i intervju, objavljene 2006. godine u izdanju „Fabrike knjiga“. U predgovoru te knjige on piše: „Smatrao sam, kao i mnogi drugi, da čovek koji javno istupa mora u trenucima koje smatra opasnim i sudbonosnim činiti sve što može da spreči ili oteža najgore ishode, koristeći bar zdrav razum“. Zbog ove vere u razum, zbog toga što je u razumu tražio ne samo oslonac za svoju misao, nego i za svoju akciju, Vojin Dimitrijević se pridružuje drugim misliocima i praktičarima racionalističkog humanizma. Jedan

od najistaknutijih među njima, Ernst Gelner, voleo je da se predstavlja kao „prosvećeni racionalistički fundamentalista“. Mislim da ove reči sasvim dobro opisuju i Vojinov svetonazor, naravno, uz istu dozu humora s kojom ih je i Gelner stavio u svoj CV.

Govoreći o abdikaciji razuma u Srbiji 1990-ih, Vojin je opisao likove koji su do nje doveli, one koji su u to vreme vladali javnom scenom: „Scenu su zapremili mitomani, demagozi, psihopati, bigoti i drugi borci Iracionalnog, a u ime nauke – u stvari *nezdravog razuma* – raspisali su se i raspričali hohštapleri, neznalice i tajni i javni policajci“. Posebno se zadržao na ulozi tobožnjih naučnika u tadašnjem „silaženju s uma“: „Mnogi učenjaci, i naši i strani, bili su od one vrste sposobne da objasni sve što se dešavalo tek kada se desilo time što je sve što se desilo moralo da se desi jer se desilo“.

Ovo o „učenjacima“ nije samo dobar primer Vojinovog smisla za humor, nego i ilustracija načina na koji je on ovaj svoj nesumnjivi dar svesno, takoreći strateški, koristio kao prirodnog saveznika razuma. Humor u njegovom tekstu, u njegovom govoru, nije običan estetski dodatak, ukras koji autorovom ili govornikovom rasuđivanju dodaje takozvani šarm, ali i bez koga bi ono dobro funkcionisalo. Ne, humor je jedan od najjačih Vojinovih aduta, jedno od najefikasnijih njegovih oružja u borbi razuma protiv „boraca Iracionalnog“. Za mene ostaje nezaboravan ovaj njegov opis rasparčavanja nekadašnjih socijalističkih zemalja: „Pocepana i rasparčana bivša socijalistička Istočna i Srednja Evropa počela je da liči na ruske drvene 'babuške': otvoriš jedan veliki narod ili državu, a u njemu manji, otvoriš manji, u njemu još manji itd. Svi su oni stari, pravedni, napaćeni i – traže samoopredeljenje, ali ga ne daju manjima od sebe“.

Vojinov humor je od onih koji se nazivaju negovanim. U njegovom slučaju to znači da je on ovu svoju sklonost razvijao nadahnjujući se najboljim književnim uzorima, među kojima se izdvaja Sterija, čijim je „Rodoljupcima“ posvetio jedan briljantan esej, u kome je zaključio da bi Sterija u naše vreme „bio proglašen potkazivačem, jer pokušava

da srpsku istoriju denuncira otkrivajući da u njoj ima i nečega čime se ne bi trebalo dičiti“. I ne samo kad je reč o humoru, uporišta Vojinovih tekstova su književna, historiografska, filozofska. U tom najširem kontekstu, nazovimo ga kulturološkim, nalaze se koordinate koje omogućavaju da se njegovi tekstovi razumeju i na pravi način vrednuju. Ovo „pravno lice“, kako je Vojina ponekad u šali zvala njegova Branka, kretalo se daleko preko horizonta usko shvaćene pravne struke, pokazujući i svojim knjigama i svojim ukupnim radom da je pravo pre svega kultura i da se ono ne može svesti na poznavanje i primenu zakona i propisa, kao što je ovo „pravno lice“ umišljenim kulturnjacima stavljalo do znanja da je pravna kultura jedan od temelja opšte kulture.

Pravo kao kulturu Vojin je najviše afirmisao razvijajući koncept kulture ljudskih prava, i kao pisac i kao profesor, ali takođe i preko Beogradskog centra za ljudska prava, čiji je on bio osnivač i direktor. Taj centar smo dosad skraćeno zvali „Vojinov centar“, tako da se može očekivati da on uskoro i formalno bude vezan za njegovo ime i da se zove Beogradski centar za ljudska prava „Vojin Dimitrijević“.

Ivan Čolović

Danas, br. 5486-5487, 6-7. oktobar 2012.

Predsednik nekih građana

Odmah posle izbora Tomislav Nikolić izjavio je da želi da bude predsednik svih građana Srbije. Kao i njegov prethodnik, za kratko vreme pokazao je da više voli da bude predsednik samo nekih. Poput Tadića, Nikolić više voli da se druži sa sportistima i crkvenim visokodostojnicima nego s radnicima, seljacima, nezaposlenima, gladnima.

Kad je izjavljivao da želi da bude predsednik svih građana, Nikolić verovatno nije imao na umu da u sve građane spadaju i njegovi neistomišljenici... Šta god da je imao u vidu, on ne žuri da instituciju šefa države podigne iznad dnevne politike.

Tomislav Nikolić nije se oglasio povodom smrti Vojina Dimitrijevića. U svakoj državi koja drži do svojih uglednika, od Rusije do Francuske i Nemačke, šef države ne bi oćutao odlazak naučnika evropskog glasa. Profesor Dimitrijević bio je takva ličnost. Nikolić ne mora da zna da se države koje drže do sebe ponose svojim naučnicima i umetnicima bez obzira da li su bili levičari, desničari, liberali... On ne mora i ne može da zna imena najuglednijih srpskih biologa, istoričara, hemičara, pisaca, slikara. To moraju znati ljudi koji primaju platu kao njegovi savetnici i stručni saradnici.

Predsednik mora da ima ekipu koja poznaje i poštuje istoriju Srbije i današnju Srbiju. Ako je nema, Srbija će i dalje biti partijska država u kojoj je lekar, pravnik, zemljoradnik, glumac, bravar, pesnik, novinar... dobar samo ako je član partije.

Predsednik Srbije svakako je imao neki razlog da ćutanjem reaguje na odlazak profesora Dimitrijevića, uglednog pravnika i borca za ljudska prava. Svojim upadljivim ćutanjem Nikolić je uputio jasnu poruku ne samo građanima Srbije, već i Evropi. Ona glasi: Putuj, Evropo! Ja delim građane Srbije na dobre i loše i samo ja odlučujem ko je dobar a ko loš!

Politika saučesća

Kritikovanje „institucije predsednika republike“ zbog izostanka javnog žaljenja zarad smrti Vojina Dimitrijevića otužno je malograđansko i promašuje suštinu.

Nije nikakvo čudo što gotovo niko ko je ovih dana nešto javno rekao povodom smrti prof. Vojina Dimitrijevića nije odoleo da upotrebi metaforu „ugašenog svetionika“ nad Srbijom, a koju je metaforu tako sjajno, i tako potresno, ovaplotio Dušan Petričić svojom ilustracijom na naslovnoj strani *Politike*.

Bolji su i dostojniji od mene govorili ovih dana o profesoru Dimitrijeviću, jednom od one najređe i najdragocenije sorte ljudi čije je savršeno gospodstvo i duboko intelektualno poštenje izazivalo nešto mnogo više od poštovanja: neku vrstu *dečakskog divljenja*, nešto što je bilo, bar iole normalnom insanu, savršena *prevencija zatupljujućeg dejstva sujete*, ako ništa drugo. Ilustracije radi, činjenicu da mi je Vojin Dimitrijević učinio tako ogromnu čast da je govorio na promociji jedne od mojih knjiga smatram jednim od mojih izuzetno retkih uspeha u životu.

Ovaj tekst, međutim, nije nekrolog profesoru Dimitrijeviću. I ne radi se ovde o njemu koji je otišao, nego o nama koji smo ostali iza njega, ovakvi kakvi već jesmo. U moru svakako važnijih stvari, nekako je ovih dana nedovoljno zapaženo prošla javna kritička intervencija kolege Mihala – Miše Ramača, koji je u *Blicu* oštro zamerio aktuelnom predsedniku Republike Srbije Nikolić Tomislavu da, eto, nije uputio nikakve izraze javnog žaljenja povodom smrti Vojina Dimitrijevića, i da to, avaj, nikako nije lepo ni pristojno niti u redu i da nam to daje izvesnih osnova za sumnju, čak strepnju, da Nikolić možda nije predsednik svih građana (kako je ono bio obećao, a Miša mu, kao lepo vaspitan čovek, odmah poverovao), nego da je „predsednik nekih građana“. Kojih tačno – e, to Miša Ramač nije objasnio; možda to čuva za sledeći nastavak. Živ nisam da saznam. Kako god, ova kritička intervencija zaslužuje malo naše pažnje, jer je na neki način „veća od sebe same“, to jest, sobom samom nam govori o jednom

dalekosežnijem fenomenu. Pokušajmo da raščlanimo Ramačevu zamerku predsedniku države, da vidimo o čemu se tu radi.

Za početak ćemo se složiti, verujem, oko jednog: možete vi sto puta biti „predsednik svih građana“, ali to i dalje ne znači da ćete sa mesta predsednika države upućivati izraze javnog žaljenja povodom smrti *svakog* građanina. Predsednik republike čini tako nešto samo u slučaju smrti izuzetnih, veoma zaslužnih, u nekom relevantnom smislu ekstraordinarnih građana. Ali, pobogu – buni se tzv. zdrav razum u čitaocu – ta ko više i bolje od jednog Vojina Dimitrijevića odgovara tom opisu? Da, za vas ili za mene – ili za Mihala Ramača, uostalom. Ali, kako tu stoje stvari s Nikolić Tomislavom? Jer znate, on je predsednik, a ne mi...

Ma, ne zanima mene Nikolić Tomislav nego *institucija predsednika Republike*, reći ćete – ona ima da javno zažali zbog smrti jednog takvog izuzetnog čoveka! Tako rezonuje i Ramač, pa proziva zapredsedničenog građanina N. zbog, hm, *propusta*. Međutim, taj je pogled duboko pogrešan, i samim sobom objašnjava štošta od aktuelnog lutanja i bauljanja nekadašnje naše „kritičke inteligencije“. Ideja da postoji nekakva savršeno neutralna, nadlična, natpolitička i nadideološka „institucija predsednika republike“ naprosto je puka hladna apstrakcija, proizvod odlikaških polucija, nešto što ne fercera u stvarnom životu. „Institucija predsednika republike“ u stvarnom svetu je *neodvojiva od ljudskog sadržaja kojim je ispunjena*. Trenutno se taj ljudski sadržaj odaziva na ime Nikolić Tomislav. I taj ljudski sadržaj ima svoju istoriju, biografiju, politiku, svoja verovanja i predubedenja, svoju ideologiju, *pogled-na-svet*. Možda je to teško shvatljivo vama, meni ili Mihalu Ramaču, ali u čudesnom svetu Nikolić Tomislava jedan Vojin Dimitrijević uopšte ne mora biti istaknuta ličnost po bilo čemu – ili može biti čak istaknuta po nečemu sasvim negativnom. Uostalom, ne zove li se predsednikov pravni savetnik Oliver Antić (onaj što se ovih dana proslavio tvrdnjom da bi Srbiji bilo bolje da je 1941. stala uz Hitlera)? A nije li taj Oliver Antić mašala zaslužan za svojevrzni izgon prof. Dimitrijevića sa Pravnog fakulteta sumračne 1998? Kako vi to

zamišljate da Nikolić, kao građansko i političko biće, može da „pomiri“ Dimitrijevića i Antića, kao dve suštinski suprotstavljene paradigme prava, politike, etike? Sa sviračima u diple to bi možda još i išlo.

Zvučaće nekome surovo i neukusno, ali mora se reći jasno: Vojin Dimitrijević jeste umro meni ili vama, ali nije on baš nešto mnogo umro Nikolić Tomislavu, pa neka je ovaj i hiljadu puta „predsednik svih građana“. Borisu Tadiću, doduše, prof. Dimitrijević jeste umro, i da je B. T. danas predsednik, on bi mu i na sahranu došao. Istini za volju, došao je i ovako, mislim Tadić: kao poznanik i poštovalac, kao čovek bazično *sa iste strane Srbije*, uz sve međusobne razlike.

Da li je i Nikolić *mogao* tako da postupi? Ma jeste, naravno, ali samo „u teoriji“. U stvarnosti ljudi tako ne rezonuju i ne funkcionišu. Ideja onih kojima je samo bilo važno da Boris Tadić više ne bude predsednik bilo čega u ovoj zemlji, te da je otuda sasvim u redu da predsednik bude **bilo ko drugi**, dakle, bilo koji Neboris Netadić, u samoj je postavci infantilna i glupava: nemoguće je da vam predsednik bude neko ko naprosto *nije Boris Tadić, i to je sve*. Jer, osim onoga što nije, svaki predsednik države nešto i jeste; recimo, jeste Nikolić i jeste Tomislav. Samim tim, on nije neko ko će javno zažaliti zbog smrti nekoga kao što je Vojin Dimitrijević, jer ništa u njegovom životu i u njegovoj politici ni najnačelnije ne daje nijedan razlog za takav čin. To su dva sveta različita, i za života i nakon njega. Otuda je javno karanje „institucije predsednika republike“ za tobožnju groznu grešku tako otužno malograđansko: ta, prirodno je da svaki izabrani predsednik države simbolizuje određeni set vrednosti, sa svime što uz to ide. A u setu vrednosti tog čoveka nema niti može biti mesta za Vojina Dimitrijevića, ni živog ni mrtvog. Dakle, nije vama, ljudi, Nikolić kriv što ste poverovali u sopstvene fantazme pa se sada ljutite na stvarnost u kojoj, gle, Netadići ne postoje, dočim Nikolići da.

Teofil Pančić
Vreme, br. 1137, 18. oktobar 2012.

Za instituciju predsednika

Od malih nogu oduševljavali su me Velikani iz Prestonice koji umeju da održe vakelu priglupim provincijalcima.

Velikani se poznaju i po tome što odmah posle predstavljanja počinju da tepaju sagovorniku, pa deda od šezdeset i nešto godina u daljem tekstu postaje Miša, iako tako nikad nije potpisivao svoje knjige i novinarske priloge.

Tepanje više govori o tepaocu nego o tepanom. Ovaj drugi ne može da bira.

Velikani uvek budu na vreme obavešteni da je „nedovoljno zapaženo prošla javna kritička intervencija“ tog i tog. Nisam obavešten ko izdaje potvrde da je nešto (ne)dovoljno zapaženo. Pretpostavljam da postoje službe koje se time bave i da one dostavljaju obavesti povlašćenim licima.

Teofila Pančića poznajem bezmalo dvadeset godina. Ponekad sam bacio oko na poneku njegovu kolumnu. Nikad jedan drugome nismo rekli ružnu reč. Ni sad nemam potrebu da u otpozdravu pravim od sebe pluralis maiestatis, što on čini od sebe po/učiteljskim „Pokušajmo da raščlanimo...“.

Prvi intervju s prof. dr Vojinom Dimitrijevićem, za duplericu u novosadskom Glasu omladine, napravio sam pre trideset godina.

U tekstu „Predsednik nekih građana“ u Blicu nisam pominjao bivšeg predsednika Srbije. Teofil Pančić zbog nečega ima potrebu da povodom tog teksta brani Borisa Tadića. Možda zbog toga što ja, kao i svaki provincijalac koji živi u dubokoj unutrašnjosti, nisam obavešten šta bi bilo „da je B. T. danas predsednik“. Velikan Teofil Pančić je obavešten, pa obznanjuje: „on bi mu i na sahranu došao“. (Boris Tadić Vojinu Dimitrijeviću – M.R.)

Da sam ljubopitljiviji, zamolio bih za poverljivu informaciju da bi li B. T. došao na sahranu u društvu s Miloradom Dodikom. Grljenje sa

dotičnim i sličnima, i sve što takva grljenja podrazumevaju, uskratilo je Tadiću glasove bar pedeset glasova ljudi koje poznajem: rođaka, prijatelja, kolega. I moj. Pedeset po pedeset, nakupi se to.

Spadam u one koji ne vide da je Tadić za osam godina na vlasti nešto poradio na izgradnji i jačanju institucije predsednika Republike. Spadam u one koji će, u granicama svojih skromnih mogućnosti, zahtevati od Tomislava Nikolića i budućih predsednika da poštuju i jačaju tu slabašnu instituciju.

Nije me sramota da budem naivan. S naivnošću se lakše živi nego s predubedenjima svih fela. Pošto nisam i treći put glasao za Tadića, nisam dolazio u iskušenje da zamišljam šta bi bilo da su on i njegova partija ostali na vlasti. Sadašnji vlastodršci nisu ništa bolji. Srećom, od njih sam daleko bar kao i od njihovih prethodnika i nemam potrebu da im podilazim.

Nikad dosad nije mi palo na pamet da raščlanjujem pisanija Teofila Pančića. Ubuduće ih neću ni primećivati. (Vreme, 25. oktobar 2012)

Mihal Ramač
Vreme, br. 1138, 25. oktobar 2012.

Toma Nikolić govori ono što veliki Hrvati od Srbina vole čuti

Onomad, proljetos, kada su u Srbiji na vlast došli Toma Nikolić i naprednjaci, Ivan Zvonimir Čičak je u intervjuu za jednu opskurnu televizijsku stanicu u Sarajevu uzvikivao u čast tog predstavnika „domaćinske Srbije“, sve hvaleći njegovu čestitost i izvornost, baš kao da se njemu, Čičku, ostvarila neka, dva desetljeća duga želja i potreba da upravo jedan takav čestiti domaćin postane predsjednik Srbije. Biva, ako još uvijek Čičkobanac ne uspijeva biti predsjednik Hrvatske, neka Toma Srbijanac bude predsjednik Srbije. Ubrzo će svima biti jasno i zašto je narečeni oduševljen: izjave Nikolićeve o Srebrenici, genocidu, Vukovaru, Hrvatima i svemu drugom što je rekao i što su ga nabedili da je rekao, bile su upravo takve da ih poželi pravi hrvatski domoljub i karamarsijanac protivan uspostavi bilo prijateljskih, bilo kulturnih, bračnih ili izvanbračnih odnosa Hrvata sa Srbima.

U toj „domaćinskoj Srbiji“, kojoj je Nikolić predsjednik, dogodi se tako da prirodnom smrću, od srca, umre čovjek. Kako nije riječ o bivšem radikalni ili četničkom vojvodi, hrvatski mediji, televizija i novine – koji sa Čičkobancem dijele sklonost ekstremima – previdjeli su tu, da kažemo, jednu čovjekovu smrt. A umro je Vojin Dimitrijević, svjetski priznat stručnjak za međunarodno pravo, direktor Centra za ljudska prava u Beogradu, gostujući profesor na američkim i skandinavskim sveučilištima, ali što je nama važnije, a ljubiteljima Tome Srbijanca – nevažnije, bio je dosljedan borac za istinu i pravdu, uvijek na strani onih koji su stradavali ili još uvijek stradaju zbog ratne politike Slobodana Miloševića i svih njegovih transformiranih sljedbenika. Zašto bismo, mi u Hrvatskoj, spominjali smrt jednoga takvog Srbina, kada on iznevjerava onaj srpski i srbijanski ideal za koji se tako zdušno bore hrvatski domoljubi?

Vojin Dimitrijević nekad davno bio je i voditelj televizijske emisije „Kino oko“. Ako se možete vratiti u sedamdesete: to vam je onaj s naočalama, debelih okvira, koji je jako pametno pričao, za današnje prilike sporo, kao da mu se i nije žurilo da doživi ovo vrijeme. Također, Vojin Dimitrijević bio je odličan pisac, različitih znanja i interesa.

Prije nekoliko godina je u Beogradu objavljena jedna njegova žanrovski vrlo opuštena knjiga, svaštara, pod naslovom „Silaženje s uma“. Premda se u međunarodno pravo odlučno ne razumijem i preskačem sve u vezi toga, a teme o ljudskim pravima me onespokoje, pa razbjesne, malo kad sam neku knjigu tako lako čitao, s hedonističkim žarom, ali i s osjećajem da sa svakim retkom bivam pametniji i da je u svakom retku nešto što ću od autora ukrasti, premontirati i plasirati kao svoje. Pročitao sam je u vlaku od Beograda do Zagreba. Ama nisam ni osjetio granicu kod Tovarnika. Učinilo mi se da nisam ni putovao, ili da je od Beograda do Zagreba popišaj puta.

Na to me je čitanje podsjetio Miloš Vasić, svojim sjajnim i vedrim nekrologom Vojinu Dimitrijeviću, što ga je objavio u tjedniku Vreme, u kojem je, što po sjećanju, a što s papira, pobrao i neke važne citate toga čovjeka. Kako nemam naročite potrebe da budem originalan, pokrast ću ono što je Vasić pozajmio od profesora Dimitrijevića. Recimo, jedna tako bolno prosta i jednostavna misao, koja do kraja i sjajno objašnjava zašto je Čičkobancu i svim drugim našim karamarcima toliko važno da predsjednik Srbije bude Tomislav Nikolić. Kaže Dimitrijević: lako je „biti fanatičan u odbrani nekog ekstrema, ali se ne može biti fanatično tolerantan“.

Drugom prilikom, Vojin Dimitrijević je, poput Diogena iz bačve, zavapio: „Inteligencija je ovde gluplja od naroda!“ Govorio je o Srbiji prije Miloševićeva pada, ali mogao je isto to govoriti i o Hrvatskoj. Evo, danas, 2012, službujuća je inteligencija, ona koju gledate kako analitički djeluje diljem HTV-a (čast izuzecima: Žarku Puhovskom i onoj dvojici kojih se ne mogu sjetiti, ali valjda postoje), ona koja djeluje u ime političkih stranaka ili ravna, u ime Vlade, kulturom ili znanošću, bitno je oskudnije pameti nego narod. Evo sitnog primjera: ministrici prof.dr.sc. Zlata u „Arhivskome vijeću“, koje ona imenuje, sjedi hrvatski Razum, Stjepan Razum, koji je, kao i ona, „inteligencija“. Na zadnjim izborima, pak, birači su birali suprotno Razumu i svim njegovim telalima i glasonošama, protivno, dakle, i Čičkobancu, tom vickastome i vižljastome kolektivnom intelektualcu.

Birali su, dakle, protivno luburićevskoj nacionalnoj pomirbi, u ime koje prof.dr.sc. Zlatar Razuma rado ima u svome „Arhivskome vijeću“.

Miloš je Vasić pribilježio, a zašto onda ne bih pribilježio i ja, genijalno jednostavnu primjedbu Vojina Dimitrijevića da je u Srbiji „najviše ekstremnih nacionalista među neprevodivim pesnicima“. Tem se mutne misli reska svjetla boje, pa mislioci svoje međunarodno neuvažavanje pravdaju neprevodivošću, tem nitko nije toliko frustriran kao slabo prevedeni bard iz vukojebina zapadnoga Balkana, tem je nacionalizam, ćosićevski, čičkobančevski ili neki treći, u suštini neprevodiv, jer su, prevedni na strani jezik ili bilo koji jezik razuma, jednako budalasti argumenti hrvatskoga nacionalista i, recimo, stihovi mladih i starih hrvatskih barda iz vile Arko. Ili što bi rekla prof.dr.sc. Zlatar, u Francuskoj, na tamošnjoj hrvatskoj jeseni, književnost neće biti predstavljena, „zbog jezične barijere“. Osim što je vječna, glupost je i neprevodiva.

Vojina Dimitrijevića posljednji put sam slušao na otvorenju „Međunarodnoga sajma biblioteke XX vek“, prošle jeseni u Beogradu. Na toj je manifestaciji visoke kulture i stila, kojom Ivan Čolović ironizira megasajam knjiga koji se usporedo održava, profesor Dimitrijević govorio onako kako bi, valjda, govorio i na Sudnjemu danu, kada bi ga sveti Petar zamolio da kaže par riječi u ime grešnog svijeta, koji je Svevišnjemu potrošio živce, pa ga je odlučio uništiti. Govorio bi on tada, i spasio svijet. Zašto bi Gospodar svih svjetova otpisao zemaljski kolektiv, ako ima i takvih kakav je Vojin Dimitrijević? Bog bi, u to smo sigurni, mislio suprotno karijernom hrvatskom nacionalistu: Srbija, srpska država, srpska kultura vrijede onoliko koliko vrijedi Vojin Dimitrijević.

Miljenko Jergović
Žutarnji list, 16. oktobar 2012.

London, 10.10.2012.

Draga Branka,

Javljam ti se ovim starinskim načinom jer misli i sjećanja koja naviru nakon Vojinovog odlaska ne bih mogao izraziti putem bilo kog elektronskog medija.

Vojina sam iskreno volio i poštovao, a u mladim danima smatrao svojim „duhovnim ocem“ i uzorom u profesiji i kontaktima sa „belim svetom“. On je u mojim očima igrao ulogu razrednog starješine koji bdije nad svojim „pulenima“, kome ništa ne može promaći i koji je uvijek tu negdje kad ga trebaš. Kada sam ja krajem 70-ih razvukao rad na doktoratu nije me nikada zbog toga korio, ali mi je par puta onako uzgred rekao – *daj završi to jer kreteni dolaze...* Baš kao „narodnjaci“ kod Balaševića.

Kako je moguće da se danas kristalno jasno sjećam gotovo svih naših susreta u proteklih 40 godina? Svaki od tih susreta, počev od kongresa International Law Association u Madridu 1976. pa do posljednjeg u Hagu prije skoro godinu dana, bih ti mogao detaljno prepričati jer sam uvijek upijao sve detalje tih dragocjenih druženja. A bilo ih je – u Budimpešti, Njujorku, Londonu, Lundu, Beogradu, Sarajevu, Ženevi, Briselu – i svi su za mene bili *memorable*.

Vojin je uvijek volio okupljati mlađe kolege oko sebe, ali nije krio potrebu za osloncem na provjerene prijatelje, posebno u teškim 90-im. Mene je u nepoznatom društvu uvijek predstavljao kao profesora Pajića „*from many places*“, što mi je i laskalo i stvaralo nelagodu. U jednoj takvoj prilici me predstavio kao jedinog koji *ne kuka nad svojom (emigrantskom) sudbinom* – što pamtim kao jedan od najdražih komplimenata.

Bio mi je najpouzdaniji barometer za ocjenu kolega koje nisam sretao godinama, posebno nakon 1991. i mog odlaska u Veliku Britaniju.

Uvijek je imao spreman odgovor na moje pitanje – kakva je uloga dotičnog u svjetskoj revoluciji? Imao je izoštren instinkt s kim se može razgovarati, a s kim „bre, ne vredi“. Jedamput u Budimpešti, ima tome sigurno 15 godina, zasjeo smo u kafani sa Jančom i Varadyem, a Zoran Pavlović pita Vojina za dozvolu da pozove jednog zajedničkog kolegu za naš sto. Na to će Vojin: „Nemoj njega, umoran sam od prevaspitavanja“. Često prepričavam njegovu sjajnu opasku na moje pitanje o jednom kolegi iz Beograda još 1998. godine: „Ah, on ti je retardirani nacionalista – još uvek mrzi Slovence, do Hrvata nije ni stigao...“.

Od Vojina sam učio *think positive* o kultivisanju ljudi. Imao je nepresušnu vjeru u obrazovanje mladih, u svoje škole ljudskih prava, a sve to u okruženju koje nije htjelo da ga razumije, čak ga je često preziralo. Volio je svoju doživotnu ulogu učitelja, ali nije ni o tome imao iluzija. Kada smo upoređivali predavačka iskustva i povremene frustracije sa katedre, rekao mi je kako se moramo pomiriti sa činjenicom da profesor s vremena na vrijeme treba da pravi budalu od sebe kako bi ga studenti zapamtili. Razmjenjivali smo anegdote iz istorije diplomatije kako bismo ih mogli plasirati studentima u pravom trenutku, a viceve o Sulji i Muji smo držali za sebe kao privatnu mentalnu rekreaciju.

Ovih dana me najviše dirne javljanje mojih prijatelja koji Vojina gotovo nisu ni poznavali. Zamisli, jave se da meni izjave saučesče! Eto, cijenili su ga i neznanci koji opet meni mnogo znače: Sidina (moja supruga) tetka Minka iz Beograda, majstor Muhamed iz Kujundžiluka na Baščaršiji, Jakob Finci iz Sarajeva, Dražen Petrović iz Ženeve, moj kum Miralem Hadžihasanović iz Barcelone...

Jesam tužan što ga nema, ali sam ponosan i raduje me što čuvam toliko lijepoga za sjećanje na Vojina.

Zoran Pajić

Poštovana i draga gospodo Branka,

Nije nipošto kurtoazija ako Vam kažem da sam s neizmjernom tugom danas doznao za vječni odlazak toliko drage i cijenjene osobe kakav je bio Vojin.

Naravno da mi naviru mnoga sjećanja, od ugodnog gostoprimstva u Vašoj kući do našeg i više nego kolegijalnog odnosa.

Nedavno sam mu napisao koliko mi je žao da se zbog ovih nesretnih balkanskih odnosa duže vrijeme nismo vidali. Znam da ga život nije mazio i tim više sam uvijek cijenio njegovu energiju, zahvaljujući kojoj njegova erudicija biva cijenjena daleko izvan svih naših malih sredina.

S nadasve lijepim uspomenama šaljem Vam izraze mog najiskrenijeg saučesća.

Božo Bakotić

Spoštovana ga. Branka Dimitrijević
draga Branka,

v Ljubljani me je pretresla žalostna vest, da nas je zapustil kolega profesor, priznan borec za človekove pravice, predvsem pa velik človek – naš Vojin. Iskreno sožalje Vam, sinu in ostalim žalujočim je še najmanj kar lahko izrazimo. V imenu slovenske akademske skupnosti, v imenu Fakultete za družbene vede ter v svojem imenu. Še letos spomladi sva načrtovala, da poiščemo priliko kako bi vidva oba lahko ponovno prišla v Ljubljano. Sedaj pa nas je presenetila ta nadvse tragična vest. Vem, da tolažba ni mogoča. Rad pa bi povdaril – pravzaprav mi tega sploh ne bi bilo potrebno napisati – da če kdorkoli iz vaše družine potrebuje karkoli in bi mu lahko pomagali, naj se prosim javi brez obotavljanja.

Z lepimi pozdravi
Bojko Bučar

Spoštovana gospa Branka Dimitrijević

Ob smrti vašega soproga in našega dragega kolega, profesorja in mentorja Vojina Dimitrijevića Vam izražam iskreno in globoko sožalje.

Vojin nam bo za vselej ostal v spominu kot izjemna osebnost, kot svetovljan, odličen pravni strokovnjak, profesor in velik zgled. Odlikovala ga je izjemna intelektualna in moralna moč in odprtost. Zato smo ga mnogi spoštovali in imeli radi.

Prosil bi Vas tudi, da me obiščete v Ljubljani, ko Vas bo pot pripeljala do nas v Sloveniji.

Vaš Danilo Türk

Poštovana gospodo Dimitrijević,

S velikim žaljenjem sam primio vijest o iznenadnoj smrti poštovanog prof. dr. Vojina Dimitrijevića, profesora međunarodnog prava i direktora Beogradskog centra za ljudska prava.

Prof. dr. Vojin Dimitrijević nije bio samo iznimno cijenjen profesor, izuzetan pravni stručnjak, i član niza prestižnih svjetskih foruma i institucija poput Venecijanske komisije Vijeća Europe, Međunarodne komisije pravnikā, Savjeta za ljudska prava Ujedinjenih nacija, Međunarodnog suda pravde.

Prof. dr. Vojin Dimitrijević je prije svega bio neustrašiv i neumoran borac za ljudska i građanska prava. Njegov je aktivizam bio posebno važan u vremenima najvećih iskušenja za mir, demokraciju i ljudska prava. Bila su to vremena u kojima se tražila hrabrost koju je prof. dr. Vojin Dimitrijević imao, bez obzira na opasnosti koje je borba za prava čovjeka nosila. Ali njegova borba za pravo svakog čovjeka na dostojan i siguran život bila je poticaj i izvor snage za mnoge.

Prof. dr. Vojin Dimitrijević uvijek je vrlo jasno i precizno iznosio svoje stavove, i nikada nije uzmicao pred agresivnom i primitivnom politikom nacionalizma i destrukcije, mržnje prema drugom i drugačijem.

Pravna struka izgubila je vrsnog stručnjaka, a zajednica stručnjaka i boraca za ljudska prava u Jugoistočnoj Europi jednog od svojih najboljih članova.

Izražavam svoju iskrenu sućut obitelji poštovanog profesora Dimitrijevića i njegovim kolegama i prijateljima iz Beogradskog centra za ljudska prava.

Uz izraze osobitog poštovanja,

Predsjednik Republike Hrvatske
Ivo Josipović

Zagreb, 05. listopada 2012.

19th October 2012

Dear Mrs Dimitrijević,

It was with great sadness that we learnt of your husband's death. It came so suddenly and must have been a terrible shock for you and other members of the family.

Lavinia and I felt very privileged to have had the opportunity to get to know your husband a little. We vividly remember our evening over dinner at your flat, when the conversation was interrupted with gems of wit and juicy anecdotes from Vojin.

This Embassy has hugely valued the partnership we have enjoyed with Vojin and the Belgrade Centre over the years. He has left behind a quite remarkable personal and institutional legacy, to which we will strive to do justice.

I will always remember my first meeting with your husband, at the Centre some two years ago. From that first meeting it was so clear to me that he was a beacon of enlightenment, humanity and scholarship which it is rare to find anywhere. He will be surely missed by so many.

Our thoughts are with you and your family as you come to terms with your loss. Please accept our most sincere condolences.

Yours ever, Michael Davenport

Belgrade, 7 October 2012

Dear Branka,

Otilia and I would like to express our heartfelt condolences to you and the whole family we have got to know so well the past two years. Vojin belonged to that inspired group of persons who in all circumstances and at all times, was ready to speak out for truth and for Human Rights; a honoured guest of so many events my predecessors and Otilia and I organised and a valued partner in the effort to improve the Rule of Law in Serbia, personally and as a Director of the Belgrade Centre for Human Rights that we sponsored.

But also a friend, who together with you and your family invited us when Vojin had recovered from surgery earlier this year.

Otilia and I are very sad, we miss him, we are thinking of you, of your family; we would with this letter like to pay our deepest respect and present our condolences.

Laurent and Otilia Stokvis

Strasbourg, 18 October 2012

Dear Branka, dear Branislav,

I would like to express my sincere condolences for the death of my colleague and friend Vojin. Everybody knows that Vojin was a courageous defender of human rights who never hesitated to stand up for his values. His qualities were even appreciated by his opponents. I never heard anybody question the sincerity of Vojin's commitment to democracy and human rights.

Within the Venice Commission we all greatly appreciated Vojin's outstanding legal skills and human qualities. At our session last week, we observed a minute of silence as a mark of our respect. Many members asked me to convey their condolences to his family.

I wish you all the best,
Sincerely yours,

Gianni Buquicchio
The President

Professor Vojin Dimitrijević, Yugoslav Human Rights activist, Chevalier of the Légion d'honneur, and Doctor of Laws *honoris causa* of the University of Kent, died in Belgrade on the fifth of October at the age of 81. Vojin, a close friend since Kent hosted him at the conference 'Issues of Identity in Contemporary Yugoslavia' in August 1992, was Director of the Belgrade Centre for Human Rights and a key figure in mobilising the forces of law against the violence of the regime of Slobodan Milošević.

Vojin, a professor of law at Belgrade University in 1998 when the government imposed a 'Law of Universities' enabling it to purge independent researchers and critics of the state, joined colleagues in striking, was suspended, and, when reinstated, retired. At that point he was able to commit himself fully to the Belgrade Centre, which he had established in 1995, and led it in its campaigns to educate the public in democracy, rights and the rule of law and to resist human rights violations in Serbia, Kosovo and Montenegro. Vojin authored and coauthored numerous books and textbooks on international law and human rights and published more than 250 articles in Serbian and English. At the time of his death friends and family were commenting on the irony that the fifth of October was the twelfth anniversary of the resignation of Milošević, a resignation forced by mass demonstrations against his rule.

Vojin became a member of the Council of Europe's Venice Commission in 2000, joined the Permanent Court of Arbitration in the Hague in 2001, and was a commissioner on, and then a member of the board of directors of, the International Commission of Jurists. In July 2002 Kent made Vojin, who had worked closely with Professor John Groom and myself, a Doctor of Civil Law.

Elizabeth Cowie and I had the pleasure of being with Vojin and his family at the time of his death. The photograph below, taken at a family barbeque on the preceding day, indicates that the *joie de vivre* which impelled his full life was with him till his sudden and unexpected end.

Glenn Bowman



Poslednja fotografija Vojina Dimitrijevića, 4. oktobar 2012.
S leva na desno: Elisabeth Cowie, Branislav Dimitrijević, Andreas Ernst,
Vojin Dimitrijević, Branka Dimitrijević, Branislava Anđelković i Petra Bischof.
(Fotografija: Glenn Bowman)

Poruke saučešća povodom smrti prof. Vojina Dimitrijevića stigle su od mnogobrojnih institucija, organizacija, prijatelja i poštovalaca:

Akcija za ljudska prava, Podgorica
Ambasada Alžira u Beogradu
Ambasada Australije u Beogradu
Ambasada Austrije u Beogradu
Ambasada Finske u Beogradu
Ambasada Holandije u Beogradu
Ambasada Hrvatske u Beogradu
Apelacioni sud u Beogradu
Astra, Beograd
Autonomni ženski centar, Beograd
Balkanski fond za demokratiju, Beograd
Beogradska otvorena škola, Beograd
Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd
Beogradski fond za političku izuzetnost, Beograd
Britanska ambasada u Beogradu
Centar za kulturnu dekontaminaciju, Beograd
Centar za ljudska prava, Niš
Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu
Centar modernih veština, Beograd
Centar za orijentaciju društva, Beograd
Centar za prava deteta, Beograd
Centar za ženske studije, Beograd
Danski savet za izbeglice, Beograd
Delegacija Evropske unije u Republici Srbiji, Beograd
Dijalog, Valjevo
Dosije studio, Beograd
Društvo simultanih i konsektivnih prevodilaca Srbije, Beograd
Eptisa, Beograd
Evropski pokret u Srbiji, Beograd
Fond Jelena Šantić, Beograd
Fondacija dr Zoran Đinđić, Beograd
Fondacija za otvoreno društvo, Beograd
Gej strejt alijansa, Beograd
Grupa 484, Beograd
Helsinški odbor za ljudska prava, Beograd

Institut za uporedno pravo, Beograd
International Commission of Jurists, Ženeva
Ipsos Strategic Marketing, Beograd
Kancelarija Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju u Beogradu
Kancelarija Saveta Evrope, Beograd
Kancelarija stalnog koordinatora UN u Srbiji, Beograd
Kancelarija za saradnju s civilnim društvom Vlade Srbije, Beograd
Katedra za međunarodno pravo Pravnog fakulteta u Beogradu
Liberalno demokratska partija, Beograd
Međunarodna mreža pomoći – IAN, Beograd
Mirovni institut, Ljubljana
Misija OEBS u Srbiji, Beograd
Muzej savremene umetnosti, Beograd
Nezavisno udruženje novinara Srbije, Beograd
NIN, Beograd
Odbor za ljudska prava, Valjevo
Paragraf, Beograd
Pokrajinski ombudsman Autonomne Pokrajine Vojvodine, Novi Sad
Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti Rodoljub Šabić, Beograd
Pravni fakultet u Nišu
Pravni fakultet Univerziteta Union, Beograd
Predsednik Republike Hrvatske Ivo Josipović
Predsednik Republike Slovenije Danilo Türk
Remont, Beograd
Sandžački odbor za ljudska prava, Novi Pazar
Savet za borbu protiv korupcije Vlade Republike Srbije, Beograd
Savez antifašista Srbije, Beograd
Srpski PEN centar, Beograd
Transparentnost Srbija, Beograd
Tužilaštvo za ratne zločine Republike Srbije, Beograd
Udruženje penzionera iz Hrvatske, Beograd
UNHCR, Beograd
Univerzitet umetnosti, Beograd
Univerzitetska biblioteka „Nikola Tesla“, Niš
USAID, Beograd
Ustavni sud Hrvatske, Zagreb
Ustavni sud Srbije, Beograd

Venecijanska komisija, Strazbur
Viktimološko društvo, Beograd
Visoka škola likovnih i primenjenih umetnosti, Beograd
Zaštitnik građana Republike Srbije Saša Janković, Beograd

* * *

Dino Abazović
Ana Adamović
Đorđe Alimpijević
Milan Antonijević
Porodica Antunović
Eduardo Arboleda
Benjamin Allen
Angelina Atlagić
Sima Avramović
Nenad Backović
Jovan Bajford sa porodicom
Mila Bajford
Božidar Bakotić
Ljuba Bavcon
Slobodan i Vladimir Beljanski
Wolfgang Benedek
Sokol Beqiri
Violeta Beširević
Vlada i Beti Bilandžić
Mladen Bizumić
Siniša Bjeković
Jelkica i Mita Boarov
Anja Bogojević i Amila Puzić
Glenn Bowman i Elizabeth Cowie
Biljana i Julian Braithwaite
Dušanka Brajović
Thomas Buergenthal
Boro Buhavac sa porodicom
Gianni Buquicchio
Miodrag Colić
Mira Cottier Protić
Goran Čavlina
Aleksandra Čavoški

Vida Čok
Gordana Čomić
Milica Čubrilo Filipović
Suzana Čuvar sa porodicom
Ivana Ćirković
Jelena i Jugoslav Ćosić
Srđan Darmanović
Michael Davenport
Mia David
Vincent Degert
Gordana Delić
porodica Denda
Ješa Denegri i Biljana Tomić
Radmila Dičić Dragićević
Predrag Dimitrijević
Jasna Dragović Soso
Andrej Dolinka
Milena Dragićević Šešić
Marija Dragojlović i Branko Vučićević
Maja Draškić
Daša Duhaček
Dragana Dulić
Miloš Đajić
Milorad i Živana Đerić
Ružica Đindić
Bratislav Đorđević
Goran Đorđević
Mirjana Đorđević i Wolfgang Thaler
Dragan Đukanović
Biljana Đurđević
Mirjana Đurđević
Uroš Đurić
Savo Đustibek sa porodicom
Sanja Eftimov
Julia i Georg Enzweiler
Bora Erdeljan sa porodicom
Martin Erdeš i Višnja Postić
Andreas Ernst i Petra Bischof
Charlotte Flind Peterson
Cees Flinterman

Ruth Franetič
Jochen Abr. Frowein
Gaša, Vidan, Marko, Branko i Ružica
Ljudmil i Marina Georgiev
Porodica Gorjanc
Nebojša Grabež
Zoran Hamović sa porodicom
Francoise J. Hampson
Mika Hannula
Hurst Hannum
William Infante
Zlatko Isaković
Božidar i Anka Jakšić
Vladeta i Slavka Janković
Jelica i Vlada sa porodicom
Vuk Jeremić
Aleksandar Jestrović
Aleksandra Joksimović
Zdravko Joksimović
Čedomir Jovanović
Jovo Kablar
Semiha Kačar
Dejan Kaluđerović
Nebojša Kaluđerović
Marko Karadžić
Katarina, Olivera i Divna (Odeljenje za dokumentaciju MSU)
Dragoljub Kavran sa porodicom
Dragana Kitanović
Ljubica i Dubravko Kolendić
Žarko Korać
Dejan Kožul
Anika i Jovana Krstić
Malči Kuhar
Jelena Kulenović
Željko Kuprešak
Jovan i Aleksandra Kurbalija
Jelica Kurjak
Risto Lazarov
Pavle Lazić
Radmila Lazić

Pavle Levi
Sonja Liht
Gordana Logar
Svetlana Logar
Goran Lončar
Zoran Lutovac
Ljudmila
Miodrag Majić
Bojana i Dušan Makavejev
Vesna, Čeda, Marko i Nikola Marjanović
Nikoleta Marković
Caroline Martin
Maša, Goran i Luna
Filip Matić
Lidija Merenik
Abdelkader Mesdoua
Dragoljub Mićunović
Dubravka Midžić
Svebor Midžić i Darinka Pop Mitić
Branka Mihajlović Samolov
Dejan Mijač
Lula i Rade Mikijelj
Mirko Milićević
Aleksandar Milijašević
Dragomir i Dragana Milojević sa porodicama i Amalija Milojević
Aćimović
Mića Milojević sa porodicom
Mira Milošević
Minna, Sezgin i Roza
Aleksandra Mirčić sa porodicom
Lila i Boba Mitrović
Mladen i Nada
porodica Momirov
Antonio Moneo
Ljiljana Mrkić Popović
Alban Muja
Aniko Muškinja Heinrich
Saša Nabergoj
Zoran Naskovski
Blažo Nedić

Bosa Nenadić
Dobrosav Nešić
Nešo Nešić
Predrag Nešković
Ana Nikitović i Bojan Fajfrić
Borko Nikolić
Ljiljana Nikolić
Vesna Nikolić Ristanović
Roksanda Ninčić
Milica, Mirjana i Nataša Novaković
Manfred Nowak
Vida Ognjenović
Jasna Omejec
Meho Omerović
Tamara Orlandić sa porodicom
Željko Ožegović
Zoran Pajević
Radovan Pantović
Zoran Pavlović i Mira Žiberna
Ištvan Pastor
Jasmina Petković
Nenad Petković
Tanja Petovar
Ivona Pleskonja sa porodicom
Tanja i Nebojša Popov
Dragan Popović
Mira Popović sa Andrejom, Milenom i porodicama
Zorica i Dejan Popović
Atina Prenda
Mileta i Danica Prodanović
Ivan i Višnja Protić
Vesna Pusić
Zoran Pusić
Shpetim Qerimi
Zoran Radivojević
Ljubica i Vladan Radosavljević
Ksenija Radulović
Nebojša Raičević
Simonida i Uglješa Rajević
Porodica Ljubiše Rajića

Marija Rašić
Saša Resanović sa porodicom
Rolf Ring
Vesna Rojina
Mina Rolović
Helena Rotman-Benić
Jean-Daniel Ruch
Radojka Ružman
Miša Samardžić
Snežana Samardžić–Marković
Barbara Schmiedl
Borut i Helena Stražar
Mišo Stražar
Nevena i Svetožar Sečen
Dubravka Sekulić
Erzen Shkolli
Predrag Simić sa suprugom Jasminkom
Milan Simurdić
Nebojša Spaić
Lola Stamenković
Rajko i Dejan Stanković sa porodicama
Dragan Stefanović
Goran Stefanovski
Milena Stevanović sa porodicom
Bojana Stojanović
Lazar Stojanović
Dušan Stojković
Laurent Stokvis
Helena Studdert
Studenti master studija Fakulteta političkih nauka
Irina Subotić
Jelena Subotić
Milan, Dejan i Nevena Šahović
Beba Šahić
Slobodan i Narcisa Šijan
Olga Šuković
Bojana Tadić
porodica Tanasilović
Srđan Tanasilović
Tea, Anđelija i Mirjana

Paula Thiede
Marko Todorović
Mira i Duško Todorović
Svetlana, Saša i Vladimir Todorović
Raša Todosijević i Marinela Koželj
Milica Tomić i Branimir Stojanović
Željko Tomović
Christian Tomuschat
Nada Trajković
Tihomir Trivunac
Srba, Nina i Mila Turajlić
Ana i Jože Turk
Dubravka Ugrešić
Stefano Valenti
Vanjica i Gane
Tibor Varady
Vatroslav, Nataša i Bruno Vekarić
Mitja Velikonja
Jelena Vesić
Mioljub Vitorović
Maddalena Vivona
Danica Vučenić
Nebojša Vučinić
Mića i Lola Vučković
Nataša Vučković
Novak Vučo
Srđan Vujica
Ivana Vujić Kominac
Budislav Vukas
Vladimir Vukčević
Smilja Vukotić
Wolfgang Wagner
WHW (Ana, Ivet, Nataša i Sabina)
Roman Wieruszewski
Olga Zirojević
Uglješa Zvekić

*Porodica Dimitrijević zahvaljuje svim prijateljima i poštovaocima Vojina
Dimitrijevića koji su izjavili saučešće lično, telefonski ili preko društvenih mreža.*



Beogradski centar za ljudska prava i svi priređivači

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

34:929 Димитријевић В.

IN memoriam : Vojin Dimitrijević 1932-2012 / [uređivački
odbor Branka Dimitrijević ... et al.]. – Beograd : Beogradski centar
za ljudska prava, 2012 (Beograd : Dosije studio). – II, 93 str. ; 25 cm

Tiraž 1.000. – Str. 7–9: Uvod / Uređivački odbor.

ISBN 978-86-7202-139-4

а) Димитријевић, Војин (1932-2012)

COBISS.SR-ID 195229452

